

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Nikol Kusáková

**Projevy restorativní justice v českém
trestním právu**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Katarína Tejnská Ph.D.

Katedra: Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 2. 11. 2023

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 133 644 znaků včetně mezer.

Nikol Kusáková

V Praze dne 2. 11. 2023

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala JUDr. Kataríně Tejnské Ph.D., za její ochotu, odborné a cenné rady a vstřícný přístup při vedení této práce. Dále chci poděkovat své rodině a přátelům za jejich podporu po celou dobu mého studia.

Obsah

Úvod	1
1. Restorativní justice	3
1.1. Definice restorativní justice	4
1.2. Nástroje restorativní justice	7
1.3. Pojem trestu	9
1.4. Účel trestu	10
1.5. Retributivní justice.....	12
2. Projevy restorativní justice v českém trestním právu hmotném.....	14
2.1. Trest odnětí svobody.....	16
2.2. Domácí vězení	18
2.3. Obecně prospěšné práce.....	21
2.4. Peněžitý trest.....	24
2.5. Alternativy k potrestání.....	28
3. Projevy restorativní justice v českém trestním právu procesním	32
3.1. Trestní příkaz a dohoda o vině a trestu	34
3.2. Podmíněné zastavení trestního stíhání a podmíněné odložení podání návrhu na potrestání.....	35
3.3. Narovnání.....	40
3.4. Společné návrhy k institutům podmíněného zastavení trestního stíhání, podmíněného odložení návrhu na potrestání a narovnání	44
4. Projevy restorativní justice v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže	47
5. Projevy restorativní justice v zákoně o probační a mediační službě.....	51
6. Projevy restorativní justice v zákoně o obětech trestných činů.....	54
Závěr	59
Seznam zkratk	62
Seznam použitých zdrojů	63
Abstrakt	68

Úvod

Restorativní justice je v České republice aktuálním tématem zejména s ohledem na úsilí o humanizaci trestního řízení a hledání efektivnějšího přístupu k obnově spravedlnosti tam, kde tradiční justice naráží na své limity. Představuje alternativní přístup k nalézání spravedlnosti, který se zaměřuje na obnovu vztahů narušených trestným činem a konsenzuální způsob vyřízení věci s důrazem na potřeby oběti a pachatele. Na rozdíl od tradičního systému trestní justice, který mnohdy přispívá k prohlubování újmy a konfliktů vyvolaných trestnými činy, může restorativní justice přispět k jejich uzdravení.

Cílem této diplomové práce je poskytnout ucelený rozbor projevů restorativní justice v českém trestním právu hmotném i procesním. Tento rozbor zahrnuje hodnocení jednotlivých trestněprávních institutů, které nesou restorativní potenciál, v tom, jak úspěšně vedou k naplnění jednotlivých restorativních principů, mezi něž se řadí náprava újmy, dobrovolnost, přijetí společného rozhodnutí a oslovení potřeb oběti i pachatele. Součástí tohoto rozboru jsou také úvahy *de lege ferenda* týkající se způsobů, jak dosáhnout vyšší restorativnosti těchto institutů a tím i českého trestního práva jako takového. Rozbor je založen primárně na informacích získaných z právních předpisů, komentářové literatury k těmto předpisům, tuzemské i zahraniční odborné literatury, vědeckých studií a statistických údajů.

Tato práce je strukturována do šesti kapitol. První kapitola pojednává o samotném pojmu restorativní justice, jeho základních hodnotách a principech a hlavních nástrojích. Součástí této kapitoly je charakterizace pojmů trest, účel trestu a retributivní justice. Ve druhé kapitole je nastíněn vztah restorativní justice a českého trestního práva hmotného obecně a rozebíráno postavení nepodmíněného trestu odnětí svobody v rámci tohoto konceptu. Následně se přistupuje k analýze jednotlivých hmotněprávních alternativních opatření. Nejprve je věnována pozornost alternativním trestům, které lze uložit namísto nepodmíněného trestu odnětí svobody, a následně alternativám k potrestání.

Třetí kapitola pojednává o projevech restorativní justice v českém trestním právu procesním, konkrétně o procesněprávních alternativních opatřeních. Prvně je věnována pozornost pojmu odklon, který je v odborné nauce chápán různě. V rámci jednotlivých podkapitol jsou pak analyzovány jednotlivé procesněprávní alternativy optikou restorativní justice. Pojednává se zde o projevech restorativní justice v trestním příkazu a dohodě o vině a trestu. Těžištěm této kapitoly jsou však rozborů odklonů podmíněného zastavení trestního stíhání, podmíněného odložení podání návrhu na potrestání a narovnání. Samostatná

podkapitola je věnována návrhům de lege ferenda, které jsou společné pro všechny tyto tři instituty.

Následující kapitoly pak ve stručnosti popisují projevy restorativní justice ve vybraných vedlejších trestních zákonech. Čtvrtá kapitola vymezuje jednotlivé projevy v zákoně o soudnictví ve věcech mladistvých a zkoumá jeho specifika oproti úpravě platné pro dospělé pachatele. Pátá kapitola o zákoně o probační a mediační službě se zaměřuje na základní činnosti PMS, probaci a mediaci, a hodnotí jejich přínos pro naplnění potřeb oběti i pachatele. Poslední kapitola věnována zákonu o obětech trestných činů pak popisuje projevy restorativní justice především s ohledem na potřeby oběti, k jejichž naplnění směřují práva obsažená v tomto zákoně.

Pro účely této diplomové práce je pojmu pachatel užíváno i v kontextu práva procesního. Zásadním předpokladem pro aplikaci všech restorativních institutů je dobrovolnost, a proto lze pro účely této práce předpokládat, že osoba podezřelá, obviněná, obžalovaná nebo odsouzená je současně pachatelem trestného činu.

1. Restorativní justice

Restorativní justice se dostává do stále širšího povědomí veřejnosti v době, kdy tradiční justice prochází krizí. Upozorňuje se na nedostatečné zohlednění zájmů obětí, enormní zatížení soudů, dlouhodobou přeplněnost věznic, neefektivitu tradičních trestních sankcí a vysokou úroveň recidivy.¹ To vše naznačuje, že současné nastavení trestní politiky není úspěšné v potlačování kriminality a hojení jejích negativních následků.² V důsledku toho vznikají nové alternativní přístupy k nalézání trestní spravedlnosti kladoucí si za cíl lépe reagovat na tyto problémy. Jedním z těchto alternativních směrů je i restorativní justice.

Nejprve vyvíjena praxí, pouze následně upravena teoreticky, restorativní justice je proces nalézání spravedlnosti, v jehož centru stojí nikoliv zájem na potrestání pachatele, nýbrž zájem o aktivní účast pachatele a oběti v tomto procesu, o náhradu vzniklé újmy a o nápravu pachatele, respektive o jeho uvědomění si a převzetí odpovědnosti za následky, které činem vznikly. Restorativní justice neaspiruje na zhojení všech trestněprávních problémů a na tom, že by se tak mělo stát rychle. Jednou z jejích největších ctností je její postupné prostupování jednotlivými právními řády, umožňující vyhodnocování účinnosti a fungování jednotlivých institutů a vytvářející prostor pro jejich změny či úplné odstranění.³ Spíše nežli odborný pojem tedy představuje neustále se vyvíjející soubor hodnot a principů, které společně vytváří alternativní přístup k řešení trestné činnosti.

Hodnoty restorativní justice jsou jakýmsi stavebními kameny, na kterých je tento systém vystaven, vyjadřující její etické a morální ideje. Coby základní hodnoty jmenuje H. Zehr pospolitost, individualitu, jedinečnost, respekt a vzájemnost.⁴ Organizace spojených národů k nim dále přidává toleranci, inkluzi, nenásilnou komunikaci a odpovědnost.⁵ Principy jsou praktické zásady, které se využívají při implementaci restorativní justice do praxe a které musí být vykládány ve světle restorativních hodnot. Mezi základní principy se řadí princip

¹ KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice: sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 8.

² Tamtéž, s. 5.

³ BRAITHWAITE, John. Principles of Restorative Justice. In: *Restorative justice and criminal justice: competing or reconcilable paradigms?* Oxford ; Portland, Or: Hart, 2003, s. 4.

⁴ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Praha: C.H. Beck, 2019, s. 25.

⁵ UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME. *Handbook on Restorative Justice Programmes, Second Edition*. Vienna: United Nations, 2020, s. 3.

náhrady způsobené újmy, dobrovolnosti, obnovy narušených vztahů, oslovení potřeb všech účastníků, inkluzivního prostoru pro vedení dialogu a přijetí společného rozhodnutí.⁶

Oproti tradiční justici, kde trestnímu právu dominuje veřejný zájem na potrestání pachatele, restorativní justice akcentuje individuální rovinu trestného činu a podporuje oběť, pachatele a případně i další osoby v tom, aby se aktivně podíleli na jeho řešení.⁷ Jejím cílem je dát věci do pořádku, a to jak řešením způsobené škody a újmy, tak příčin, které k trestnému činu vedly.⁸ Jednotlivými nástroji se snaží reagovat na potřeby oběti, které jí vlivem trestného činu vznikly a jejichž naplnění je předpokladem pro to, aby u ní došlo k obnovení pocitu bezpečí a dosažení osobního pocitu spravedlnosti.⁹ Stejně tak se restorativní nástroje snaží vést pachatele k tomu, aby aktivně nejen usiloval o nápravu jím způsobené újmy, ale také identifikoval a nahradil nefunkční vzorce svého chování, které ho k trestné činnosti vedly.¹⁰ Vliv restorativní justice pak může přesáhnout individuální rovinu trestného činu a vést ke snižování recidivy a tím i kriminality jako takové.¹¹

1.1. Definice restorativní justice

Jednotliví autoři se rozcházejí v tom, jak přesně restorativní justici definovat. Většina se však shoduje na tom, že základními prvky v restorativní justici jsou důraz na újmu, dobrovolná účast pachatele a osob postižených trestným činem, odborná příprava facilitátorů a účastníků, dialog vedoucí k dohodě a vzájemnému pochopení a pomoc účastníkům ve fungování v jejich budoucím životě.¹² Zatímco některé definice se orientují primárně na procesní stránku, definující restorativní justici jakožto setkání všech zúčastněných osob za účelem náhrady vzniklé újmy, jiné jsou širší a restorativní justici chápou jako jakoukoliv činnost, jejíž účelem je znovunalezení spravedlnosti, která byla trestným činem narušena či na jejíž narušení bylo trestným činem upozorněno.¹³

⁶ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 39.

⁷ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 31.

⁸ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003, s. 20.

⁹ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 132.

¹⁰ Tamtéž, s. 33.

¹¹ ROSSNER, Meredith. Healing Victims and Offenders and Reducing Crime: A Critical Assessment of Restorative Justice Practice and Theory. *Sociology compass* [online]. 2008, 2(6), 1734-1749 [cit. 2023-09-22]. ISSN 1751-9020. Dostupné z: <https://compass-onlinelibrary-wiley-com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/full/10.1111/j.1751-9020.2008.00170.x>

¹² UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME. *Handbook on Restorative Justice Programmes, Second Edition*, s. 4.

¹³ VAN NESS, Daniel W. *An Overview of restorative justice around the world*. Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, 2005, s. 3.

Organizace spojených národů se ve svém Průvodci restorativními programy z roku 2020 nekloní ani k jedné z těchto variant a namísto restorativní justice definuje termíny restorativní program, restorativní přístup a restorativní výsledek. Restorativním programem je jakýkoliv program, který využívá restorativní přístup a usiluje o dosažení restorativních výsledků. Restorativním přístupem je přístup, ve kterém oběť a pachatel, případně i další osoby zasažené trestným činem, pracují na vyřešení následků trestného činu. Restorativním výsledkem je dohoda uzavřená v restorativního programu, jejím cílem je uspokojení potřeb všech účastníků a dosažení reintegrace oběti i pachatele.¹⁴

H. Zehr svou definici postavil na třech základních pilířích, kterými jsou orientace na újmy a potřeby vzniklé v důsledku trestného činu, závazky a povinnosti plynoucí pro pachatele a angažovanost zúčastněných osob.¹⁵ Restorativní justici pak definoval široce jakožto „*proces, jenž v maximální možné míře zapojuje všechny, kterých se daná trestná činnost dotkla. Restorativní justice usiluje o maximální možnou míru uzdravení a obnovu trestným činem narušených vztahů a za tímto účelem účastníkům umožňuje společně identifikovat způsobené újmy a vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky*“.¹⁶

G. Johnstone a D. W. Van Ness v souvislosti se snahami o definování restorativní justice uvádějí, že se jedná o velmi komplexní pojem a namísto trvání na jedné oficiální definici je pro restorativní justici nejprospěšnější podporovat debatu o významu tohoto pojmu. Zároveň je však třeba pamatovat na to, že i takovou debatu je nutné vést v souladu s jednotlivými principy restorativní justice. Jednotlivé definice podle nich vycházejí z jedné ze tří vzájemně navázaných základních koncepcí.¹⁷

První z nich, koncepce účastenská, akcentuje začlenění pachatele a oběti, případně i dalších osob postižených trestným činem, do procesu nalézání spravedlnosti. Podstatou jednotlivých restorativních nástrojů je dialog mezi pachatelem a poškozeným a jejich moc se projevuje mimo jiné i tím, že k tomuto dialogu může dojít pouze s jejich souhlasem. Oproti tomu tradiční řízení vkládá moc nad sporem do rukou profesionálů, což může oslabit schopnosti oběti i pachatele řešit konflikty sami za sebe.¹⁸ Stejně tak kontradiktorní povaha

¹⁴ UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME. *Handbook on Restorative Justice Programmes, Second Edition*, s. 5.

¹⁵ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*, s. 17.

¹⁶ Tamtéž, s. 26.

¹⁷ JOHNSTONE, Gerry a Daniel W. VAN NESS, eds. *Handbook of restorative justice*. London New York: Routledge, 2011, s. 9.

¹⁸ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 30.

řízení před soudem nepodporuje pachatele v přijetí odpovědnosti, ale naopak ho vede k tomu, aby vinu popíral. U pachatele je patrná jeho pasivní role i při výkonu trestu. V případě uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody je pocit bezmoci v pachateli dále umocňován dennodenní realitou života ve věznici.¹⁹ Restorativní justice má za cíl vložit moc nad svým osudem zpátky do rukou oběti i pachatele. Klade důraz na to, aby se oběť i pachatel aktivně zapojili do procesu znovunalézání spravedlnosti.

Druhá koncepce klade důraz na náhradu újmy. Tou není jen majetková škoda, ale také narušený vztah mezi obětí a pachatelem, obětí a jinými osobami, pachatelem a jinými osobami, ale také vztah oběti k sobě samotné. Trestný čin může ovlivnit psychický stav oběti, vyvolávat pocity podezřívavosti, samoty i vzteku, čímž může zasahovat do vztahů oběti a jejích blízkých.²⁰ V tradiční justici je spravedlnost obnovena tak, že je pachatel potrestán podle závažnosti činu, který spáchal. Zastánci restorativní justice tvrdí, že způsobením újmy pachateli nedojde bez dalšího k nápravě primární újmy, které vznikla v důsledku trestného činu.²¹ Cílem je zde obnovení stavu, jenž byl před trestným činem.

Řízení by mělo být vedeno způsobem, aby pachatel dobrovolně nahradil újmu vzniklou oběti či dalším osobám dotčeným trestným činem. Sekundárním cílem je dle H. Zehra smíření mezi pachatelem a obětí, respektive pokus o něj. Sám dodává, že ne vždy se jedná o realistický cíl, ovšem i tak by měly být snahy vedeny k tomu, aby se vztah mezi obětí a pachatelem postupně ozdravoval od nepřátelství směrem ke smíření.²² To se může jevit jako problematické u trestných činů, kde není oběť, ovšem i zde může pachatel nahradit újmu činnostmi ve prospěch komunity, ve které žije, jelikož svým činem ohrozil obecný pocit bezpečí a právní jistoty.²³

Zastánci třetí koncepce, a sice koncepce transformační, chápou restorativní justici zeširoka jako prostředek obnovení narušených vztahů ve společnosti.²⁴ Argumentují tím, že by bylo velmi obtížné usilovat o změnu přístupu k trestnému činu, dokud nedojde ke změně v tom, jak v každodenním životě přistupujeme sami k sobě a k ostatním. A pokud by se přece jen

¹⁹ DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. *České vězeňství*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2021, s. 164.

²⁰ ZEHR, Howard. *Changing Lenses: Restorative Justice for Our Times*. Scottsdale: MennoMedia, 2015, s. 191.

²¹ UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME. *Handbook on Restorative Justice Programmes, Second Edition*, s. 12.

²² ZEHR, Howard. *Changing Lenses*, s. 197.

²³ KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice*, s. 9.

²⁴ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 13.

podarilo učinit takovou změnu, bylo by to pouhým začátkem cesty k cíli, který si vytyčili jako spravedlivou společnost. Trestný čin podle nich představuje určitou formu utrpení a jeho odstranění se nedosáhne způsobením dalšího utrpení ve formě krutého trestu pro pachatele, nýbrž vnitřní transformací jednotlivců.²⁵ V tomto kontextu je vhodné dát pachateli najevo, že není trestán za to, že je špatný člověk, ale za to, že jeho jednání je společensky škodlivé a neakceptovatelné.²⁶ Odsouzení pouze konkrétního jednání dává pachateli signál, že pokud přijme za své jednání odpovědnost, napraví vzniklou újmu a vyvaruje se obdobného chování do budoucna, může se znovu stát plnohodnotným členem společnosti.

V restorativní justici je pro pachatele snazší přijmout odpovědnost a vinu, jelikož zde není spojena s celoživotním cejchem špatného, morálně závadného člověka. Vina není chápána jako formální uznání viny před soudem, ale jako osobní prožitek spojený s pocity studu a zahanbení, které jsou katalyzátorem změny pachatelova myšlení a chování do budoucna.²⁷ Pachatelé často pochází z prostředí, kde byli sami oběťmi traumatických zážitků a kde nedostali příležitost si vytvořit řádný morální kompas.²⁸ Proto nelze brát restorativní přístup jako druhou šanci, kterou si mnohdy nezaslouží, ale za příležitost, již možná nikdy nedostali.

1.2. Nástroje restorativní justice

K naplňování restorativních hodnot a principů dochází prostřednictvím jednotlivých nástrojů restorativní justice.²⁹ Jsou označovány různě, například jako modely, metody, opatření či nástroje. Podstatou všech nástrojů je aktivní participace oběti, pachatele, případně i dalších osob dotčených trestným činem, v řešení následků trestného činu, zpravidla za pomoci odborného facilitátora.³⁰ U nás jsou užívány především základní typy, konkrétně mediace a rodinné skupinové konference. Ve světě se můžeme setkat s mnohými dalšími typy, k nimž náleží například restorativní varování, domorodá shromáždění či ozdravné kruhy.³¹ Stejně jako u restorativní justice, definice a způsob užití těchto nástrojů jsou široké. Jednotlivé nástroje

²⁵ JOHNSTONE, Gerry a Daniel W. VAN NESS, eds. *Handbook of restorative justice*, s. 12.

²⁶ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 92.

²⁷ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 93.

²⁸ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*, s. 22.

²⁹ STRÉMY, Tomáš, Lucia KURILOVSKÁ a Miroslava VRÁBLOVÁ. *Restorativní justice*. Praha: Leges, 2015, s. 163.

³⁰ UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME. *Handbook on Restorative Justice Programmes, Second Edition*, s. 5.

³¹ STRÉMY, Tomáš, Lucia KURILOVSKÁ a Miroslava VRÁBLOVÁ. *Restorativní justice*, s. 163.

jsou následně využívány v restorativních programech, jejich účelem je naplnění restorativních cílů.³²

Nejstarším a dnes nejužívanějším nástrojem restorativní justice je mediace mezi pachatelem a obětí.³³ Spočívá v dobrovolném neformálním setkání za účasti školeného mediátora, kde předmětem tohoto setkání je dialog o tom, jak kterou ze stran ovlivnil trestný čin. Na rozdíl od soudního řízení není předmětem dokázání viny či nevin, jelikož předpokladem mediačního setkání je to, že se pachatel k činu přiznal. Cílem je dát oběti prostor, kde by mohla sdělit pachateli, jaký dopad měl trestný čin na její život, a získat odpovědi na otázky, které si vlivem trestného činu klade. Také pachatel zde má prostor vyjádřit se k tomu, co ho vedlo ke spáchání trestného činu.

Mediátor musí neustále dbát na to, aby se oběť během mediačních setkání cítila v naprostém bezpečí, z toho důvodu je třeba pečlivě sledovat jak verbální, tak neverbální komunikaci obou stran. Stejně tak pachatel se nesmí cítit ohrožen, na což mediátor dbá ohled například při výběru dostatečně neutrálního prostředí, kde se mediace uskuteční.³⁴ Výsledkem mediačního setkání je často dohoda, ale primárním cílem by mělo být usmíření. Dnes existují i rozšířené formy mediace, kterých se krom pachatele a oběti účastní i jejich blízcí.

K mediačnímu setkání dochází v bezpečném prostředí za účasti odborně vyškoleného mediátora a za absence jakéhokoli nátlaku či donucovacích prostředků, které by nastoupily v případě, kdy by nedošlo ke sjednání dohody. Mediační setkání vytváří bezpečný prostor pro poškozeného, kde může projevit své emoce, což přispívá k léčbě traumatu, které vlivem trestného činu poškozenému často vzniká. Stejně tak si mohou pachatel a poškozený vzájemně klást otázky a hovořit o příčinách vedoucích k danému činu a o jeho dopadech na životy obou z nich.

Rodinné skupinové konference jsou jakousi modalitou mediačního setkání. Konference se od klasické mediace liší tím, že se jich účastní i další osoby, které byly přímo či nepřímo dotčeny trestným činem.³⁵ Rodinné konference jsou využívány primárně u mladistvých pachatelů a účastní se jich krom pachatele a oběti také jejich rodiny, blízcí, případně i další

³² UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME. *Handbook on Restorative Justice Programmes, Second Edition*, s. 4.

³³ STRÉMY, Tomáš, Lucia KURILOVSKÁ a Miroslava VRÁBLOVÁ. *Restorativna justícia*, s. 164.

³⁴ KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice*, s. 11.

³⁵ TOMÁŠEK, Jan. *Rodinné skupinové konference*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 10.

osoby jako právní zástupce pachatele či zástupce policie, který trestný čin vyšetřoval.³⁶ Pachatel je zde konfrontován s emocemi, které oběť a další osoby vlivem trestného činu pociťují. Rodina a blízcí pachatele tu mohou lépe pochopit, jak mohou pachateli pomoci v řešení situace, ve které se ocitl. Rodinné skupinové konference tedy mají i velký výchovný potenciál. I pro oběť může být toto setkání potřebné v tom, že dostane příležitost sdělit více lidem své emoce. Odsouzení pachatelova jednání jak vlastními blízkými, tak blízkými pachatele, je důležitým krokem k tomu, aby oběť dosáhla toho, co H. Zehr nazývá zážitkem spravedlnosti.³⁷ Pokud oběť uvidí, že společnost trestný čin odsuzuje a projevuje pochopení vůči pocitům, které prožívá v důsledku tohoto činu, pomůže to obnovit její pocit, že svět je bezpečným místem.³⁸

Restorativní potenciál lze spatřovat u mnoha jiných institutů přítomných v tradiční trestní justici, ovšem pouze za předpokladu, že jsou užívány v souladu s restorativními hodnotami a principy. K těmto institutům bude pojednáváno dále ve druhé a třetí kapitole.

1.3. Pojem trestu

Trest je zákonem stanovený následek trestného činu. Spolu s ochrannými opatřeními tvoří soubor trestněprávních sankcí, které jsou realizací ochranné funkce trestního práva a představují prostředek státního donucení. Trest se ve společnosti pojí s potrestáním pachatele za jeho chování proti společenským a právním normám. Trestněprávně jsou sankcionovány ta nejzávažnější porušení norem, směřující proti nejpodstatnějším hodnotám společnosti. Základní charakteristikou trestu je újma a spočívá v omezení či ztrátě pachatelových občanských práv.³⁹ První pokusy o zavedení pravidel trestání se dají nalézt již u prvotních lidských společenství, jmenovitě se jednalo například o talio či důkaz nevinnosti soubojem. První zákoníky byly založeny čistě na retributivní formě spravedlnosti a tresty byly velmi tvrdé a kruté. Změna v chápání trestu nastala až v 18. století, kdy C. Beccaria ve své práci „O zločinech a trestech“ přišel s myšlenkou, že trest by měl být chápán také jako způsob nápravy pachatele.⁴⁰

³⁶ Tamtéž, s. 15.

³⁷ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 132.

³⁸ ZEHR, Howard. *Changing Lenses*, s. 27.

³⁹ KRATOCHVÍL, Vladimír, ed. *Trestní právo hmotné: obecná část*. Praha: Beck, 2012, s. 25.

⁴⁰ VÁLKOVÁ, Helena. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C.H. Beck, 2019, s. 196.

V odborné literatuře se jednotlivé teorie o účelu trestání rozdělují dle jejich podstaty a historického vývoje na absolutní, relativní a smíšené.⁴¹ Absolutní teorie ospravedlňují trest samotným spácháním trestného činu (punitur quia peccatum est – trestá se, protože bylo spácháno zlo) a spravedlnosti je dosaženo tím, že je pachateli způsobeno úměrně tolik utrpení, kolik on způsobil trestným činem.⁴² Relativní teorie chápou trestání jako prostředek k dosažení cílů užitečných pro společnost.⁴³ Takovým cílem může být ochrana společnosti před pácháním dalších trestných činů, náprava způsobené újmy, výchova pachatele či obnovení všeobecného pocitu bezpečí. Smíšené teorie pak kombinují retributivní pojetí smyslu trestu s pojetím účelovým.

1.4. Účel trestu

Z kriminologického hlediska popisuje druhy účelu trestu celkem pět teorií. První teorií je teorie odplatná neboli retributivní. Ta spatřuje účel trestu v samotném potrestání, odplatě. Trest je zde viděn jako přirozená reakce na to, že pachatel dobrovolně spáchal trestný čin, vědom si postihu, který mu za to hrozí. Dříve bylo toto chápání účelu trestu spojováno s krutými a nelidskými tresty, dnes je trestání usměrňováno mezinárodními úmluvami. Odplatná teorie trestání je dlouhodobě kritizována za neúčinnost v potírání kriminality a zabraňování recidivě.⁴⁴

Druhou teorií je teorie odstrašení, hlavním účelem je zde odrazení jak jiných osob od páchání trestné činnosti (generální prevence), tak konkrétního pachatele od jejího opakování (individuální prevence). Oproti odplatné teorii, podle které má být trest uložen úměrně ke způsobené újmě, odplatná teorie při trestání přihlíží více k osobě pachatele. Trest by měl být zvolen tak, aby pachatel dostal jasnou zprávu, že se takové jednání nevyplácí a že se jej má do budoucna vyvarovat. Vnímání újmy je však u pachatelů subjektivní. Pro recidivisty je pobyt za mřížemi méně odstrašující než pro prvotrestané, proto je třeba sankci individualizovat v závislosti na konkrétním pachateli.⁴⁵ Odstrašení lze dosáhnout například zpřísněním trestních sankcí či medializací závažných trestních kauz.⁴⁶

⁴¹ Tamtéž, s. 185.

⁴² Tamtéž.

⁴³ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. Praha: Leges, 2022, s. 383.

⁴⁴ GRÍVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. Praha: Wolters Kluwer, 2019, s. 180.

⁴⁵ JELÍNEK, Jiří. *Kriminologie*. Praha: Leges, 2021, s. 198.

⁴⁶ GRÍVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*, s. 181.

V neposlední řadě je nutno zmínit teorii vylučovací neboli eliminační, kde je primárním účelem trestu izolace pachatele a tím ochrana okolní společnosti. Tohoto cíle bylo v minulosti dosahováno jak uvězněním, tak vyhnáním. Dnes tuto teorii v různé míře naplňují jak ochranná opatření, tak nepodmíněný trest odnětí svobody, trest domácího vězení, zákaz činnosti, zákaz pobytu, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, vyhoštění a smrti. Jako jediná z dosud vyjmenovaných je tato teorie orientována nikoliv do minulosti, ale do budoucna.

Nápravná neboli rehabilitační teorie vidí účel trestu ve výchovném působení na pachatele vedoucí k jeho znovuzapojení se do společnosti. Cílem je zamezení budoucímu deviantnímu chování pachatele. Zatímco odplatná teorie je založena na indeterminismu, nápravná vysvětluje pachatelovo deviantní chování jako reakci na konkrétní okolní vlivy. Příkladem je výchova, sociální prostředí či biologické a psychologické dispozice. Dle této teorie je účelem trestu snaha o nápravu pachatele a o jeho znovuzapojení do společnosti po výkonu trestu. Tato funkce trestu se začala významně prosazovat ve druhé polovině minulého století v Evropě a ve Spojených státech amerických.⁴⁷ Vlivem této teorie dochází k rekonstrukci vězeňského prostředí, vznikají ústavy pro závislé a jinak psychicky nemocné jedince a dochází k pokusům o výchovnou práci s pachateli. Tato teorie se odráží v činnostech probační služby a penitenciární a pospenitenciární péče.⁴⁸

Poslední teorií popisující účel trestu je teorie kompenzační neboli restituční, která spatřuje účel trestu v nápravě újmy vzniklé jednotlivým obětem a obnově sociálních vztahů narušených trestným činem.⁴⁹ Trest by měl být ukládán nikoliv v závislosti na závažnosti trestného činu či na osobě pachatele, ale tak, aby došlo k co nejvyššímu uspokojení zájmů poškozeného a oběti. Jak rehabilitační, tak kompenzační teorie směřují do budoucna.

Přestože první tři teorie ze své podstaty nejsou v souladu se zásadami restorativní justice, neznamená to, že v ní nemají své místo. Aby byla restorativní justice uskutečnitelnou variantou, je nutné ji aplikovat na již fungující instituty. Kompletním opuštěním od prvků odplatné, odstrašující a eliminační teorie bychom odstranili část základů, na kterých dnešní společnost stojí. Klíčem k úspěšnému přijetí restorativního pojetí spravedlnosti tedy není diskontinuita s těmito konkrétními hodnotami, ale postupné prostupování restorativních hodnot a principů do již fungujících trestněprávních institutů.

⁴⁷ NOVOTNÝ, Oto a Josef ZAPLETAL. *Kriminologie*. Praha: ASPI Publ, 2004, s. 234.

⁴⁸ JELÍNEK, Jiří. *Kriminologie*, s. 199.

⁴⁹ VÁLKOVÁ, Helena. *Základy kriminologie a trestní politiky*, s. 193.

V současném českém trestním zákoníku již není účel trestu samostatně upraven, jak to bylo v případě trestního zákona z roku 1961, kde byl výslovně vyjádřen v ustanovení § 23: „(1) Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti“.⁵⁰ Zákonodárce tak stanovil účel trestu v ochraně společnosti, individuální prevenci, rehabilitaci a generální prevenci. Restituční účel trestu zde byl zcela opomenut. Tato část byla v novém trestním zákoníku nahrazena obecnými zásadami trestání, mezi něž patří zásada zákonnosti, přiměřenosti, individuální trestní odpovědnosti, individualizace použitých sankcí, personality, neslučitelnosti určitých druhů sankcí, humanity sankcí a zohlednění právem chráněných zájmů osob poškozených trestným činem.⁵¹ Trest tak musí být ukládán v souladu s těmito zásadami.

1.5. Retributivní justice

V teorii existují tři základní přístupy k nalézání spravedlnosti, a to retributivní, restorativní a rehabilitační. Justice rehabilitační cílí na vyléčení pachatele a změnu jeho chování do budoucna. Restorativní justice klade největší důraz na náhradu újmy a obnovení vztahů ve společnosti narušených trestným činem. Retributivní justice je orientována do minulosti a za základní cíl si klade potrestat pachatele za porušení zákona, trest je odplatou za toto porušení.⁵²

Trestný čin je v retributivní neboli odplatné justici aktem vůči státu a je charakterizován porušením zákona a vinou, spravedlností je pak způsobení újmy pachateli. Naproti tomu v restorativní justici je trestný čin aktem vůči konkrétním lidem a vztahům a spravedlností se rozumí napravení či nahrazení újmy oběti a okolní komunitě.⁵³ V retributivním řízení se ujímá dominantní role stát, který již ve středověku převzal monopol na užívání násilí, a rozhoduje o vině pachatele dle toho, zda znaky spáchaného skutku naplňují znaky abstraktně definovaného trestného činu v zákoně. Pachatel je tedy trestán za tento abstraktní trestný čin, nikoliv za své konkrétní jednání, kterým způsobil újmu konkrétním osobám. Není tedy divu, že v retributivní justici se jako vhodná reakce jeví jednoduše potrestání namísto obnovení narušených vztahů. Újmu v podobě samotného porušení zákona již totiž zvrátit nelze.

⁵⁰ § 23 odst. 1 zákona č. 140/1961 Sb.

⁵¹ JELÍNEK, Jiří. *Kriminologie*, s. 201.

⁵² STRÉMY, Tomáš, Lucia KURILOVSKÁ a Miroslava VRÁBLOVÁ. *Restorativna justícia*, s. 71.

⁵³ ZEHR, Howard. *Changing Lenses*, s. 187.

Přestože tyto dva systémy vykazují mnohé odlišnosti, nemusí být nutně svým protikladem. Dnes jsou viděny spíše jako dva konkurující si systémy, které mohou existovat pospolu a vzájemně se doplňovat. Oba si kladou za cíl urovnat nerovnovážený stav vzniklý následkem spáchání trestného činu.⁵⁴ Zatímco restorativní justice to řeší cestou urovnání narušených vztahů, retributivní vyvažuje vykonané zlo tím, že pachatele potrestá úměrným zlem.

⁵⁴ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*, s. 39.

2. Projevy restorativní justice v českém trestním právu hmotném

Na přelomu 20. a 21. století začaly na poli mezinárodního a evropského práva vznikat dokumenty podtrhávající důležitost restorativní justice, motivující jednotlivé státy k začleňování restorativních myšlenek do jejich vnitrostátních právních řádů. Mezi ty nejvýznamnější se na mezinárodní půdě řadí publikace Úřadu OSN pro drogy a kriminalitu *Handbook on Restorative Justice Programmes* z roku 2006, která přináší první definici restorativní justice v mezinárodní sféře⁵⁵, a její druhá edice z roku 2020 reagující na inovativní vývoj, k němuž v této oblasti dochází.⁵⁶

Na půdě Rady Evropy byla přijata dvě doporučení, a to o užití mediace v trestních věcech z roku 1999 a o využití restorativní justice v trestních věcech z roku 2018. První doporučení sice na restorativní justici výslovně neodkazuje, dovolává se však principů participace osob postižených trestným činem, naplnění potřeb oběti i pachatele a náhrady škody, které jsou v restorativní justici pokládány za stěžejní.⁵⁷ Doporučení o využití restorativní justice v trestních věcech již nejenže na tento koncept přímo odkazuje, ale také opouští chápání restorativní justice jakožto konkrétního nástroje a definuje principy, které by měly být v rámci trestního práva respektovány: participace účastníků, náprava újmy, dobrovolnost, podporující dialog, péče o potřeby všech účastníků, procedurální rovnost, zaměření se na odškodnění, reintegraci a dosažení vzájemného pochopení a nedominance.⁵⁸

V České republice vznikala stále větší potřeba najít náhradu za tehdejší zastaralý trestní zákon, který ani s četnými novelizacemi nebyl schopný reagovat na rychlý vývoj, k němuž ve společnosti docházelo i vlivem restorativní justice. Bylo třeba postavit trestní právo na nových základech, respektujících práva jednotlivců, chránících jejich svobody a chápajíc trestní represii jako nejzazší prostředek uplatňování moci v demokratickém právním státě.⁵⁹

Samotný trestní zákoník z roku 2009 sice konkrétně neodkazuje na restorativní justici, v důvodové zprávě je ale uvedeno, že dosavadní zákon neodpovídal jejím novodobým trendům. Trest již není pouhou odplatou za trestný čin, nýbrž také prostředkem reintegrace

⁵⁵ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 16.

⁵⁶ UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME. *Handbook on Restorative Justice Programmes, Second Edition*, s. 1.

⁵⁷ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 18.

⁵⁸ Tamtéž, s. 22.

⁵⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb.

pachatele, a jeho cílem je mimo jiné také náhrada újmy způsobené oběti.⁶⁰ Autor tímto začleňuje mezi potřebné účely trestu také restituci, která byla v trestním zákoně z roku 1961 opomenuta. Dle důvodové zprávy má být kladen stěžejní důraz na prevenci kriminality, což má být zajišťováno jak mimo trestní právo komunitami či orgány veřejné správy, tak orgány činnými v trestním řízení, zejména využíváním jednotlivých alternativních opatření.⁶¹

Základním východiskem trestního zákoníku je zásada subsidiarity trestní represe. Postupů podle trestních zákonů je třeba využít až ve chvíli, kdy jiné sociálně politické a právní prostředky selhaly nebo byly nedostatečné.⁶² Trestní zákony jsou akcesorní, jelikož chrání právní statky, které jsou primárně chráněny jinými, občanskoprávními či správními předpisy, a subsidiární, protože jich je využito pouze v případech, kdy nestačí uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.⁶³ V případech, kdy je namístě užít trestní represe, mají být upřednostňována alternativní opatření, mezi která se řadí hmotněprávní opatření ve formě alternativních trestů a alternativ k potrestání a procesněprávní opatření, tzv. odklony v trestním řízení, jimž se bude věnovat následující kapitola.⁶⁴

Výčet alternativních trestů závisí na tom, jak je tento pojem definován. Buď jakožto výčet všech trestů, jež nesouvisí s odnětím svobody, nebo pouze těch, které nelze uložit společně s trestem odnětí svobody. Do první kategorie se řadí všechny tresty v § 52 odst. 1 písm. b) až m) a odst. 2 písm. b) a c) TZ. Do druhé pouze ty tresty, jejichž účelem je nahradit trest odnětí svobody, tedy trest domácího vězení, trest obecně prospěšných prací, podmíněné odsouzení včetně podmíněného odsouzení s dohledem a v některých případech také peněžitý trest. U mladistvých se v širším pojetí alternativních trestů jedná o trestní opatření uvedená v § 24 odst. 1 písm. a) až k) ZSVM, v užším smyslu se jedná o trestní opatření domácího vězení, obecně prospěšných prací, podmíněného odsouzení, podmíněného odsouzení s dohledem a peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu. Hmotněprávní alternativy k potrestání pak zná české právo dvě, a to upuštění od potrestání a podmíněné upuštění od potrestání s dohledem. V prvním případě soud navzdory provedení řízení a prohlášení

⁶⁰ Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² ŠÁMAL, Pavel. § 12 [Zásada zákonnosti a zásada subsidiarity trestní represe]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2023, s. 194, marg. č. 4. Dostupné z: Beck-online.cz

⁶³ ŠÁMAL, Pavel. § 12 [Zásada zákonnosti a zásada subsidiarity trestní represe]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2023, s. 194, marg. č. 4. Dostupné z: Beck-online.cz

⁶⁴ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. Praha: Leges, 2014, s. 30.

pachatelovy viny neuloží trest, v druhém tak učiní pod podmínkou, že se pachatel osvědčí ve zkušební době, kterou soud může stanovit v délce až jeden rok.⁶⁵

Postupně budou v této části práce představeny jednotlivé hmotněprávní alternativní opatření, která v sobě nesou restorativní potenciál. Ne každá změna je krokem kupředu, proto i u těch institutů, které se na první dojem jeví jako restorativní, je třeba zkoumat, zda stojí na restorativních hodnotách a principech. Nejprve bude pozornost věnována alternativním testům a následně alternativám k potrestání.

2.1. Trest odnětí svobody

Dříve než bude pozornost věnována jednotlivým alternativním opatřením je na místě uvést něco i k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, užívanému jakožto ultima ratio u nejzávažnějších trestných činů. Trest odnětí svobody spočívá v izolaci pachatele od společnosti, aby ji chránil před možným opakováním trestné činnosti. Na první pohled tato forma trestu nejlépe naplňuje jak účel retributivní, tak ochranný. Odstřižením pachatele od jeho přirozeného prostředí a umístěním do věznice je mu způsobena újma a současně je mu zabráněno v páchání další trestné činnosti. Veřejnost tím zároveň dostává jasnou zprávu, že obdobné jednání je pro společnost nežádoucí a že nebude tolerováno. Uvězněním pachatele je vysláno varování, aby se jak tento konkrétní pachatel, tak ostatní osoby do budoucna zdrželi protiprávních jednání, jinak budou potrestáni. Vše nasvědčuje tomu, že pobyt pachatele ve vězení by měl mít pozitivní vliv na snižování kriminality, jeden ze základních cílů trestního práva.

V praxi se dnes ovšem setkáváme s opačným jevem. Věznice v České republice jsou přeplněné.⁶⁶ Trestem odnětí svobody je ochranná funkce trestního práva sice naplněna, avšak poměr recidivistů ve výkonu trestu odnětí svobody poukazuje na jeho nedostatečnou účinnost ve snižování kriminality. Pro účely této kapitoly je recidiva chápána v jejím penologickém pojetí, tedy že je osoba opakovaně ve výkonu trestu odnětí svobody. Nejen že u vězňů nedochází vlivem uvěznění k pozitivní změně chování, často dojde naopak ke změně negativní. Mezi příčiny vedoucí k recidivě se řadí izolace pachatele od jeho sociálního prostředí a tím přetrhání jeho sociálních vazeb a umístění pachatele do kriminogenního prostředí věznice, které je často výrazněji kriminogenní než prostředí, z něhož byl vyňat. Pobyt ve vězení má také

⁶⁵ § 48 odst. 2 TZ.

⁶⁶ *V Česku ubývá lidí za mřížemi. Přesto jsou věznice přeplněné.* [online] 10. 12. 2018. [cit. 20. 8. 2023] Dostupné z: <https://cesky.radio.cz/v-cesku-ubyva-lidi-za-mrizemi-presto-jsou-veznice-preplnene-8143793>

negativní vliv na osobnost pachatele. Nejen že je okolím automaticky onálepkován jakožto kriminálník, režim věznice nepodporující osobní zodpovědnost vede k tomu, že se pachatel odnaučí fungovat v přirozeném prostředí mimo ni.⁶⁷

Trest odnětí svobody byl v počátcích restorativního hnutí mnoha představiteli odmítán pro svou retributivní podstatu.⁶⁸ Tento druh sankce nevede pachatele k přijetí osobní odpovědnosti, nenapomáhá s jeho reintegrací do společnosti a ve své současné podobě nenaplnuje výchovnou funkci trestu. S ohledem na potřeby oběti, omezení pachatele na osobní svobodě a umístění do prostor věznice odebírá pachateli možnost aktivně shromažďovat finanční prostředky k nahrazení újmy a limituje jeho možnosti pokoušet se o náhradu újmy jinak. Mělo by k němu být proto přistoupeno až v případech, že jiné formy trestu nejsou z důvodu vysoké závažnosti spáchaného činu dostatečné či pokud je velké riziko, že pachatel bude závažnou trestnou činností opakovat.⁶⁹ Jelikož však mnohdy nelze než uložit nepodmíněný trest odnětí svobody, je třeba mu v rámci této práce věnovat pozornost a zmínit se krátce k podmínkám, ve kterých je vykonáván.

Mezi základní principy restorativní justice se řadí orientace na potřeby pachatele. Pokud je obecným zájmem snižování kriminality, je třeba přizpůsobit podmínky ve věznicích tak, aby se do nich pachatelé nevraceli a naopak se po výkonu trestu zvládli reintegrovat zpátky do společnosti. Předpokladem pro jejich znovuzачlenění je v první řadě pocit naděje, že je něco takového možné.⁷⁰ Ze strany orgánů činných v trestním řízení je proto třeba, aby odsuzovali pachatelův konkrétní čin, nikoliv jeho osobu jako takovou. I vězeňský personál by měl s pachateli zacházet důstojně, s vírou v možnost jejich nápravy. J. Drápal v souvislosti se zacházením s vězni zmiňuje princip normalizace, který spočívá v připodobnění vězeňského života co nejvíce tomu na svobodě, primárně prostřednictvím zachování osobních práv vězně, jmenovitě práva na soukromí, práva volit či pracovat a být za tuto práci spravedlivě odměněn. Mnohdy jsou však vězni hodnoceni naopak podle toho, jak dobře se zvládnou adaptovat na specifické podmínky věznice. Taková motivace může vést k postupné prizonizaci projevující se pachatelovými obtížemi samostatně fungovat v normálním světě po opuštění věznice.⁷¹

⁶⁷ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 20-21.

⁶⁸ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 182.

⁶⁹ DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. *České vězeňství*, s. 7.

⁷⁰ Tamtéž, s. 26.

⁷¹ DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. *České vězeňství*, s. 27.

Zkvalitněním penitenciární péče může i trest odnětí svobody alespoň částečně naplňovat výchovný účel a napomoci tak k reintegraci pachatele zpátky do společnosti.

V kontextu trestu odnětí svobody je účelné poznamenat, že většina výzkumů věnujících se recidivě ji chápe v binárním pojetí, tedy posuzuje pouze to, zda se pachatel dopustil dalšího trestného činu či nikoliv. Jelikož k opuštění kriminální kariéry, tzv. desistenci, dochází zpravidla postupně, bylo by vhodné zkoumat úspěšnost jednotlivých intervencí směřujících k zamezení recidivy nejen v tom ohledu, zda pachatel spáchal další trestný čin, ale také vzít v úvahu další atributy, například typovou závažnost druhého trestného činu a dobu uplynulou mezi spácháním těchto dvou trestných činů.⁷²

Snahu o výchovné působení na pachatele lze spatřovat u institutu podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Soud může rozhodnout o užití tohoto institutu v případě, že pachatel po právní moci rozsudku svým chováním a plněním svých povinností prokázal zlepšení a lze od něj očekávat, že v budoucnu povede řádný život, nebo soud přijme záruku za nápravu pachatele.⁷³ Soud přihlédne k tomu, zda pachatel nahradil škodu nebo jinou újmu nebo zda vydal bezdůvodné obohacení. Současně s tímto institutem může soud pachateli uložit dohled či přiměřené povinnosti a omezení. V případě, že je o podmíněném propuštění rozhodnuto dříve než po vykonání alespoň jedné poloviny trestu, je možné pachateli uložit povinnost zdržovat se ve stanovených hodinách v určeném obydlí, vykonat obecně prospěšné práce anebo složit peněžní částku na pomoc obětem trestné činnosti.⁷⁴ Užitím tohoto institutu dojde k výraznému zkrácení doby, po kterou jsou u pachatele omezeny sociální vazby a současně je kratší dobu vystaven kriminogennímu působení věznice. Pozitivní je také snaha o motivaci pachatele, aby nahradil újmu poškozenému.

2.2. Domácí vězení

Novelou s účinností od 1. 1. 2010 byl do § 60 a § 61 TZ zaveden trest domácího vězení. Důvodně byl zařazen ihned za trest odnětí svobody, jelikož jeho výkon představuje druhý nejzávažnější zásah do osobních práv a svobod pachatele.⁷⁵ Ten má zde povinnost zdržovat se v soudem stanoveném časovém období v určeném obydlí nebo jeho části, nebrání-li mu v tom důležité důvody. Trest by měl sloužit jakožto alternativa k nepodmíněnému trestu odnětí

⁷² DRÁPAL, Jakub. Proč měřit recidivu nebinárně? *Česká kriminologie*. 2017, č. 2, s. 0-11. Dostupné z: <https://www.cecol.com/search/article-detail?id=587684>

⁷³ § 88 odst. 1 TZ.

⁷⁴ § 89 odst. 2 TZ.

⁷⁵ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*, s. 411.

svobody u pachatelů přečinů, u kterých lze mít důvodně za to, že bude trest domácího vězení dostatečný, a to vzhledem k osobě a poměrům pachatele a povaze a závažnosti jím spáchaného přečinu. Soud může pachateli uložit po dobu výkonu tohoto trestu také přiměřená omezení a přiměřené povinnosti a vyslovit nad ním dohled probačního úředníka.⁷⁶ Oproti trestu odnětí svobody zde nedochází k přetrhání pachatelových sociálních vazeb a negativnímu působení na osobnost pachatele prostředím věznice. Pachatel může dále pokračovat ve výkonu zaměstnání, pečovat o nezletilé děti a vyřizovat nutné osobní a rodinné záležitosti, čímž je u něj zachován pocit osobní zodpovědnosti nad svým životem a je mu dána příležitost nahradit újmu, kterou svým činem způsobil.

Podmínkou uložení trestu domácího vězení je písemný slib pachatele, že se trestu dobrovolně podrobí. V případě, že slib odmítne poskytnout, mu nemůže být uložen. Jako u jediného alternativního trestu je dodržena podmínka dobrovolnosti, kterou restorativní justice staví mezi své základní principy. Dobrovolně převzatá povinnost má vyšší potenciál naplnit výchovný účel trestu než ta, která byla nařízena bez pachatelova souhlasu. Přitom splnění podmínky dobrovolnosti je pouze vedlejším produktem ustanovení § 60 odst. 1 písm. b) TZ. Primárním účelem zde bylo ošetřit situaci, kdy pachatel odmítá vpustit či neposkytuje jinou součinnost osobě, která nad ním vykonává kontrolu. Díky souhlasu lze kontrolu vynutit bez toho, aniž by muselo být zdlouhavě vedeno nové řízení, kde by bylo nevpuštění posuzováno jako maření výkonu úředního rozhodnutí.⁷⁷ V případě, že pachatel maří výkon tohoto trestu, může soud nařídit náhradní výkon trestu odnětí svobody, který může být stanoven v délce až jeden rok.⁷⁸

Využívání alternativních trestů s hrozbou sekundárního sankcionování staví most mezi restorativní a retributivní justicí. Důležitou úlohu zde hrají úředníci Probační a mediační služby. U trestu domácího vězení provádí podle § 334b a § 334c TR kontrolu výkonu trestu a některých přiměřených omezení nebo povinností. V případě, že pachatel poruší podmínky výkonu trestu domácího vězení, probační úředník má prostor pro uvážení, zda je porušení tak zásadní, že je třeba ihned informovat předsedu senátu, nebo zda stačí pachatele upozornit a poučit jej.⁷⁹ Stejně tak má pachatel podle vyhlášky č. 456/2009 Sb., o kontrole výkonu trestu právo se v průběhu výkonu trestu na probačního úředníka obracet s žádostmi o pomoc

⁷⁶ § 60 TZ.

⁷⁷ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 335-336.

⁷⁸ § 61 TZ.

⁷⁹ § 334c TR.

s řešením situací, které ovlivňují průběh výkonu jeho trestu.⁸⁰ Jejich kvalifikace by proto neměla spočívat pouze na odborných znalostech práva, ale také na mezilidských komunikačních dovednostech a umu řešení konfliktů.

Úspěšné plnění alternativních trestů podpoří jejich častější užívání a do budoucna otevře prostor pro uplatňování dalších institutů restorativní justice. V souvislosti s kontrolou výkonu trestu domácího vězení je nutné uvést, že v současnosti opět není v provozu systém elektronického monitoringu, který představuje alternativu k namátkovým kontrolám probačním úředníkem. Elektronický monitoring umožňuje konstantní a spolehlivou formu kontroly pachatele a přeměňuje trest domácího vězení v plnohodnotného konkurenta trestu odnětí svobody spojeného s méně závažnými dopady jak pro pachatele a jeho rodinu, tak pro státní rozpočet.⁸¹ Probační a mediační služba sdělila, že již našla nového dodavatele systému elektronického monitoringu a v současnosti probíhají přípravy na jeho pilotní provoz, ke kterému by mělo dojít na jaře roku 2024.⁸²

Jelikož je primárním cílem restorativní justice náhrada újmy poškozenému, je žádoucí pachateli podle § 60 odst. 6 TZ současně uložit tuto povinnost. Újma je v restorativní justici chápána širěji než v aktuální úpravě, proto by bylo vhodné pachateli uložit také přiměřená omezení a přiměřené povinnosti, které by cílily na odčinění újmy, která nelze vyčíslit penězi. Může se jednat o porušení pocitu bezpečí oběti i dalších členů komunity či porušení jiných mravních norem nesankcionovaných v rámci trestního práva. Tuto újmu může pachatel odčinit například podrobením se sociálnímu výcviku, léčebnému programu či psychologickému poradenství.⁸³

Nově od ledna roku 2022 je nově úspěšný výkon trestu domácího vězení podmíněn také vedením řádného života, mezi což se řadí dodržování přiměřených povinností a přiměřených omezení, pokud byly pachateli uloženy.⁸⁴ Zákonodárce tak vhodně reagoval na to, že do té doby nebylo možné pachatele postihnout za nedodržování těchto povinností a omezení. Jejich

⁸⁰ § 4 odst. 3 vyhlášky č. 456/2009 Sb. o kontrole výkonu trestu domácího vězení.

⁸¹ DUŠEK, Libor. *Stále a znova od nuly. Náramky pro domácí vězně mohly ušetřit stovky milionů ročně a snížit kriminalitu*. [online]. 26. 12. 2021 [cit. 3. 10. 2023]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/nazory/stale-a-znova-od-nuly-naramky-pro-domaci-vezne-mohly-usetrit-stovky-milionu-rocne-a-snizit-kriminalitu.A211225_191810_ln_nazory_tmr

⁸² *Probační a mediační služba uzavřela smlouvu na dodávku elektronického monitorovacího systému pro trestní justici II*. [online] [cit. 3. 10. 2023]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/probacni-a-mediacni-sluzba-uzavrela-smlouvu-na-dodavku-elektronickeho-monitorovaciho-systemu-pro-trestni-justici-ii/>

⁸³ § 48 odst. 4 TZ.

⁸⁴ § 61 odst. 1 TZ.

vymahatelnost zvyšuje výchovný účinek trestu domácího vězení a možnost jejich zrušení soudem v případě, že pachatel vykazuje polepšení, dává pachateli jasný signál, že bude za své úspěšné snahy odměněn.⁸⁵

Mezi další restorativní cíle se řadí vedení pachatele k aktivnímu přijetí odpovědnosti.⁸⁶ K tomuto cíli se pachatel s větší pravděpodobností dostane prostřednictvím dobrovolně převzaté povinnosti než přes shora nařízený trest. Dobrovolnost pachatele je u trestu domácího vězení alespoň částečně suplována podmínkou složení slibu. Pro ještě větší zapojení pachatele lze uvažovat, zda by nebylo de lege ferenda možné, aby pachatel v rámci písemného slibu udělil souhlas i s konkrétními povinnostmi a omezeními.

Soud má před rozhodnutím o uložení trestu zpravidla využívat činnosti probačního úředníka, který bude v rámci předběžného šetření zjišťovat, zda se lze objektivně i subjektivně spolehnout na pachatelův slib.⁸⁷ Součástí tohoto šetření je také zjišťování stanoviska poškozeného k řešení následků trestného činu. Probační úředník by mohl pachatele o tomto stanovisku informovat a ten by pak mohl na jeho základě volit konkrétní povinnosti a omezení. Soud by pak tyto dobrovolně převzaté povinnosti a omezení mohl reflektovat v rozsudku a případně pachateli uložit další, pokud to shledá za vhodné či potřebné.

2.3. Obecně prospěšné práce

Trest obecně prospěšných prací byl poprvé zaveden novelou trestního zákoníku s účinností od 1. 1. 1996, aktuálně je upraven v § 62 až § 65 TZ. Může být uložen pachateli, který spáchal přečin, pokud mu nebyl tento druh trestu v době předcházejících tří let přeměněn na trest odnětí svobody.⁸⁸ Jedná se o mírnější trest než trest domácího vězení, ovšem přísnější než zbylé alternativní tresty. Proto je užíván u pachatelů, kteří opětovně páchají trestnou činnost, ale není u nich nutné uložit trest odnětí svobody.⁸⁹ V případě, že je pachateli tento trest uložen, musí osobně, bezplatně a ve svém volném čase vykonat nucenou práci v rozsahu, který určí soud.

Odsouzený vykoná práci ve prospěch státu, kraje, obce nebo právnické osoby, která se zabývá vzděláním a vědou, kulturou, školstvím, ochranou zdraví, požární ochranou, ochranou

⁸⁵ § 60a TZ.

⁸⁶ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*, s. 12.

⁸⁷ VÁLKOVÁ, Helena, PÚRY, František. § 60 [Domácí vězení]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2023. [online] [cit. 4. 9. 2023] Dostupné z: Beck-online.cz

⁸⁸ § 62 odst. 2 TZ.

⁸⁹ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 296.

životního prostředí, podporou a ochranou mládeže, ochranou zvířat, humanitární, sociální, charitativní, náboženskou, tělovýchovnou a sportovní činností a která tuto činnost vykonává k veřejně prospěšnému účelu. Druh práce již není v zákoně specifikován. Dříve se jednalo o údržbu veřejných prostranství, úklid, údržbu veřejných budov a komunikací a obdobné činností.⁹⁰ Zákodárce v souladu s principy restorativní justice udělil prostor pro individuální přidělení práce, jež bude nejlépe odpovídat případu konkrétního pachatele. Druh obecně prospěšné činnosti tak může být určen s přihlédnutím ke schopnostem pachatele, druhu trestného činu a zájmům obětí a komunity. Bohužel mnohdy druh činnosti nijak nesouvisí s přečinem, který pachatel spáchal. V takových případech je vyzdvížena retributivní funkce trestu, nikoliv restorativní.

Trest je uložen v rozsahu 50 až 300 hodin s tím, že každá neodpracovaná hodina může být přeměněna na jeden den trestu odnětí svobody. Zákodárce v novém trestním zákoníku rozšířil okruh trestných činů, za které lze tento trest uložit, a to z původních trestných činů s horní hranicí pěti let na všechny přečiny, tedy za úmyslné trestné činy s horní hranicí pěti let a všechny nedbalostní trestné činy. Zároveň snížil maximální počet hodin, který lze pachateli uložit, ze 400 na 300. Část veřejnosti vyjádřila nespokojenost nad tímto krokem, protože se trest jeví jako příliš mírný v případě, že dojde k přeměně na nepodmíněný trest odnětí svobody. V případě úmyslného trestného činu tak pachatel stráví ve vězení maximálně 300 dní oproti možným pěti letům, u nedbalostních trestných činů může být tento nepoměr ještě větší.⁹¹ V případě vyšší závažnosti trestného činu pak soud pravděpodobně namísto trestu obecně prospěšných prací uloží spíše podmíněný či krátkodobý nepodmíněný trest odnětí svobody.

V tomto kontextu lze odkázat na nizozemskou studii z roku 2010, která vyvodila, že trest obecně prospěšných prací je v porovnání s krátkodobým nepodmíněným trestem odnětí svobody spojen s výrazně nižší recidivou. Studie zkoumala recidivu pachatelů, kteří byli odsouzeni v roce 1997, přičemž byly zohledněny proměnné jako věk, pohlaví, národnost, druh trestného činu, počet předchozích odsouzení a závažnost trestného činu. Oproti pachatelům, kteří byli odsouzeni ke krátkodobému trestu odnětí svobody, pachatelé odsouzeni k obecně prospěšným pracím recidovali v průměru o polovinu méně.⁹²

⁹⁰ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*, s. 415.

⁹¹ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 297.

⁹² Klement, C. Comparing the effects of community service and imprisonment on reconviction: results from a quasi-experimental Danish study. *J Exp Criminol* [online]. 2015. [cit. 2.10.2023]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11292-015-9231-1>

Soud může i zde pachateli v rámci trestu uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti podle § 48 odst. 4 TZ, včetně odčinění újmy oběti. Značnou výhodu oproti níže uvedeným alternativním trestům lze spatřovat v tom, že soud při ukládání tohoto trestu musí přihlídnout ke stanovisku pachatele k jeho uložení. Odmítavé stanovisko sice nevylučuje uložení tohoto trestu, ale v případě pozitivního je, obdobně jako u trestu domácího vězení, výchovná funkce trestu obecně prospěšných prací značně posílena.⁹³

Obdobně jako u trestu domácího vězení, i zde by mohl být součástí pachatelova stanoviska v zájmu zvýšení jeho účasti na řešení věci souhlas s konkrétními přiměřenými povinnostmi a omezeními. Stanovisko je potřeba i v případě zjednodušeného řízení před soudem, kde si samosoudce musí před uložením vyžádat zprávu od probačního úředníka. Tato podmínka platí jak pro trest obecně prospěšných prací, tak trest domácího vězení.⁹⁴ Přestože je takový postup optikou restorativní justice zajisté pozitivní, protože díky této zprávě může soud lépe zhodnotit vhodnost daného alternativního trestu pro konkrétního pachatele, v praxi to vede k tomu, že státní zástupci v návrzích na potrestání namísto těchto dvou alternativních trestů volí krátkodobé podmíněné tresty odnětí svobody, u kterých není třeba součinnosti s Probační a mediační službou.⁹⁵

Mezi další výhody trestu obecně prospěšných prací se řadí to, že vlivem jeho výkonu nedochází k přetřhání sociálních vazeb či ke ztrátě zaměstnání, čímž je pachateli ponechán prostor ke shromáždění prostředků k uhrazení škody či jiné újmy, kterou oběti způsobil. Vzhledem k jeho rozsáhlým výhodám by bylo vhodné zvážit zvýšení maximálního počtu hodin obecně prospěšných prací alespoň na 500, aby byl tento trest využitelný a spravedlivý u větší skupiny pachatelů. Ani takový rozptyl nezajistí využitelnost tohoto alternativního trestu u typově nejzávažnějších přečinů, avšak při zvolení podstatně vyššího počtu hodin je třeba zvážit, zda takový krok nemůže potenciálně odradit pachatele od jeho vykonání v plné délce.

Alternativou by mohlo být umožnění uložení trestu obecně prospěšných prací vedle trestu domácího vězení, který se pojí se shodnými výše jmenovanými výhodami. Výkon obecně prospěšných prací by pak byl jednou z výjimek z povinnosti zdržovat se v určeném obydlí. V případech, kdy by pachatel nedodal písemný slib potřebný k uložení trestu domácího

⁹³ VÁLKOVÁ, Helena, PÚRY, František. § 64 [Domácí vězení]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2023. [online] [cit. 5. 9. 2023] Dostupné z: Beck-online.cz

⁹⁴ § 314e odst. 2 a 3 TŘ.

⁹⁵ ROZUM, Jan et al. *Efektivita trestní politiky z pohledu recidivy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016, s. 17.

vězení či pokud by soud shledal, že tento druh trestu není vzhledem k osobě pachatele a jeho životním podmínkám vhodný nebo realizovatelný, by pachateli mohla být uložena kombinace trestu obecně prospěšných prací a krátkého nepodmíněného trestu odnětí vězení, která v současnosti také možná není.⁹⁶ V porovnání s tím, kdy by bylo pachateli uložen samostatný delší nepodmíněný trest odnětí svobody a následně by vlivem pachatelova polepšení došlo po vykonání části trestu k podmíněnému propuštění z výkonu trestu, je první varianta pro pachatele výhodnější v tom, že kratší pobyt ve věznicí je mu předem zaručen a pouze v případě, že nepovede řádný život či bude mařit výkon trestu obecně prospěšných prací, bude moci dojít k jeho přeměně na nepodmíněný trest odnětí svobody.

2.4. Peněžitý trest

Přestože v užívání peněžitého trestu Česká republika stále zaostává za okolními evropskými státy, v posledních letech lze pozorovat výrazný růst.⁹⁷ Vlivem dlouhodobých snah a cílených opatření vlády, Ministerstva spravedlnosti, Nejvyššího soudu a Nejvyššího státního zastupitelství počet uložených peněžitých trestů mezi lety 2015 a 2022 vzrostl o úctyhodných 339,2 %.⁹⁸ Jeho uložení je možné ve třech případech. Namísto trestu odnětí svobody podle § 67 odst. 2 písm. b) TZ za předpokladu, že je uložen pachateli přečinu a že vzhledem k povaze a závažnosti tohoto činu a k osobě a poměrům pachatele se jeví jako dostatečné ho uložit namísto nepodmíněného trestu odnětí svobody. Jinak je možné ho uložit u majetkových trestných činů a dále u trestných činů, u kterých to trestní zákoník ve zvláštní části vysloveně připouští.⁹⁹ V kontextu restorativní justice se bavíme o užším vymezení alternativních trestů, proto se soustředím na užití peněžitého trestu jakožto alternativy k trestu odnětí svobody.

Peněžitý trest je stanoven formou denních sazeb, jejichž počet se pohybuje mezi 20 a 730. Denní sazba činí nejméně 100 Kč a nejvýše 50000 Kč, přičemž konkrétní výše se odvíjí od majetkových poměrů pachatele a jeho příjmů.¹⁰⁰ Celková výše peněžitého trestu by měla být v takové výši, aby byl pachatel nucen snížit svou životní úroveň.¹⁰¹ V současnosti chybí předpis, který by upravoval konkrétní způsob určování výše a počtu denních sazeb. S ohledem

⁹⁶ § 53 odst. 1 TZ.

⁹⁷ České soudnictví 2022: Výroční statistická zpráva. [online]. Ministerstvo spravedlnosti ČR, s. 54 [cit. 20. 9. 2023]. Dostupné z: https://www.justice.cz/documents/2509270/0/Ceske_soudnictvi_2022_verze_k_publicaci.pdf/510f7a37-4987-4fe7-9a2a-3a710cd9f406

⁹⁸ Tamtéž, s. 55. [cit. 20. 9. 2023].

⁹⁹ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 420.

¹⁰⁰ § 68 TZ.

¹⁰¹ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 264.

na požadavek rovnosti a transparentnosti rozhodování soudu by bylo žádoucí ho vytvořit. Vlivem jeho majetkové povahy postihuje nařízení peněžitého trestu jak pachatele, tak osoby na něm závislé a osoby, vůči kterým má pachatel závazky. Přestože všechny trestní sankce mají potenciál způsobit okolí pachatele určitou újmu, peněžitý trest představuje nejvýraznější výjimku ze zásady personalit sankce.¹⁰²

Restorativnost peněžitého trestu lze spatřit v jeho omezeném vlivu na sociální a rodinné vztahy pachatele. Jeho uložením by sice mělo dojít k citelnému snížení životní úrovně pachatele, avšak pokud od pachatele nelze očekávat jednorázové okamžité splacení, soud může rozhodnout o povolení splacení trestu v přiměřených splátkách či o odkladu jeho výkonu.¹⁰³ Ochrana nároku poškozeného je zajištěna podmínkou, že soud může pachateli uložit peněžitý trest pouze v případě, že bude dobytý, přičemž tato podmínka je splněna mimo jiné pouze pokud výkon tohoto trestu neohrozí výkon pachatelovy zákonné vyživovací povinnosti nebo jeho povinnosti k náhradě škody nebo nemajetkové újmy.¹⁰⁴ Mezi další výhody se řadí to, že v případě uložení tohoto trestu podle § 67 odst. 2 písm. b) TZ nedojde ke stigmatizaci pachatele formou odsuzujícího rozsudku, jelikož úspěšným výkonem tohoto trestu dojde k fikci neodsouzení.¹⁰⁵

Nicméně je otázkou, zda má tato forma trestu potenciál vést k osobnímu převzetí odpovědnosti pachatelem a zda může poskytnout dostatečný podnět pro transformaci jeho osobních postojů. Oproti trestu domácího vězení a trestu obecně prospěšných prací, jejichž úspěšné vykonání je podmíněno pachatelovou dlouhodobou aktivitou, je peněžitý trest ve většině případů splněn jednorázovou úhradou. O výchovném účinku takového trestu, jež navíc nespočívá na dobrovolnosti pachatele, lze pochybovat. Peněžitý trest je proto vhodné samostatně ukládat zejména u nedbalostních trestných činů a u těch úmyslných trestných činů, kde zjevně není třeba na pachatele výrazně výchovně působit a kde je reálné, že bude trest úspěšně vykonán.

Novelou č. 333/2020 Sb. byla zrušena možnost přeměny peněžitého trestu na trest domácího vězení či trest obecně prospěšných prací. V případě nezaplacení peněžitého trestu dojde se současným splněním podmínek v § 69 odst. 2 TZ k přeměně v trest odnětí svobody,

¹⁰² PÚRY, František. § 67 [Peněžitý trest]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012. [online] [cit. 11. 9. 2023] Dostupné z: Beck-online.cz

¹⁰³ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 267-268.

¹⁰⁴ PÚRY, František. § 68 [Výměra peněžitého trestu]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2023. [online] [cit. 20. 10. 2023] Dostupné z: Beck-online.cz

¹⁰⁵ § 69 odst. 3 TZ.

kde se každá celá nezaplacená denní sazba počítá za dva dny odnětí svobody.¹⁰⁶ Lze souhlasit s názory, že možnost měnit jeden alternativní trest za druhý, navíc bez současného nastavení přepočtových pravidel, se může jevit jako zmatečná a nadbytečná.¹⁰⁷ Na druhou stran může vést tato změna k nárůstu vězeňské populace, která již teď přesahuje kapacitu věznic.

1.1. Podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody

Podle § 52 odst. 2 písm. b) TZ je podmíněné odsouzení jednou z forem trestu odnětí svobody. Spočívá v tom, že trest odnětí svobody je sice uložen, avšak jeho výkon je odložen na zkušební dobu, kterou určí soud v rozsahu jednoho roku až pěti let. V případě, že pachatel ve zkušební době vede řádný život a zároveň splní případné další soudem uložené povinnosti a omezení, soud vysloví, že se osvědčil, a bude se na něj hledět, jako by nebyl odsouzen. V opačném případě rozhodne o výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody.

Na rozdíl od výše uvedených alternativních trestů lze podmíněné odsouzení uložit za jakýkoliv trestný čin, pokud za něj soud vyměří trest odnětí svobody ve výši maximálně tří let. Je možné ho proto využít i u typově závažnějších trestných činů, ale pouze za předpokladu, že je splněna druhá podmínka uložení podmíněného odsouzení, tedy že lze s přihlédnutím k dosavadnímu životu pachatele a okolnostem případu předpokládat, že je podmíněné odsouzení dostačující sankcí a není třeba výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody.¹⁰⁸

Přestože je v současném trestním zákoníku podřazeno pod trest odnětí svobody, podmíněné odsouzení omezuje nikoliv pachatelovu svobodu, jak je tomu u nepodmíněného trestu odnětí svobody, ale jeho svobodu rozhodování, a to pouze v tom rozsahu, že pachatel musí vést řádný život a dodržovat přiměřené povinnosti a omezení, pokud jsou mu uloženy. Podmíněné odsouzení se od nepodmíněného odnětí svobody zásadně liší druhem zájmu, jenž postihuje, a povinnostmi, které pro pachatele vlivem tohoto postihu vyplývají, proto se tato jeho kategorizace jeví jako nevhodná.¹⁰⁹

Pachatelova svoboda zde může být částečně omezena v případě, že je spolu s podmíněným odsouzením uložen pachateli dohled či přiměřené povinnosti a přiměřená omezení. Nutno podotknout, že tyto povinnosti a omezení nesmí obsahově naplňovat jiné

¹⁰⁶ § 69 odst. 2 TZ.

¹⁰⁷ ŠČERBA, Filip. Změny trestního zákoníku provedené novelou č. 333/2020 Sb. a jejich důsledky. *Trestněprávní revue*. 2020, č. 4, s. 188.

¹⁰⁸ § 81 odst. 1 TZ.

¹⁰⁹ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 226.

druhy trestů, například zákaz vstupu na sportovní akce či zákaz činnosti, protože by se jednalo o obcházení podmínek pro uložení obsahově shodujících se trestů uvedených v § 52 odst. 1 písm. g) a písm. j) TZ.¹¹⁰ Zařazení zdržení se návštěv nevhodného prostředí, sportovních, kulturních a jiných společenských akcí mezi příklady přiměřených povinností v § 48 odst. 4 TZ je duplicitní k úpravě trestu zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce. Bylo by proto vhodné tuto možnost z úpravy vypustit pro posílení jasnosti a bezrozporupnosti zákona.¹¹¹

Podmíněné odsouzení stejně jako předchozí alternativní tresty nevede k přetrhání pachatelových sociálních vazeb umístěním do věznice, namísto toho mu je dána příležitost zůstat na svobodě a úspěšným osvědčením se dokázat, že se poučil a nebude již nadále páchat trestnou činnost. Otázkou je, zda podmíněné odsouzení v praxi skutečně vede ke kýmým výchovným účinkům a má potenciál způsobit změnu hodnotového přesvědčení pachatele.

Podle kriminologických výzkumů hrozba přísnějším trestem sama o sobě nevede u pachatele k omezení jeho trestné činnosti. Uložení podmíněného odsouzení jakožto samostatného trestu bez dalšího nereaguje na rizika a potřeby konkrétního pachatele, které ho k páčání trestného činu vedly.¹¹² Proto je s ohledem na rehabilitační účel trestu vhodné spolu s tímto trestem pachateli uložit přiměřené povinnosti a přiměřená omezení nerepresivního charakteru, která budou cílit na jeho konkrétní potřeby a napomůžou mu ve znovuzačlenění do společnosti. Účelem přiměřených povinností a přiměřených omezení není to, aby dále potrestaly pachatele, ale aby mu napomohly vymanit se z kriminogenního prostředí a převzít odpovědnost za své činy. Přestože u těchto institutů není splněna podmínka dobrovolnosti, jejich účel v podobě poskytnutí pomoci a podpory pachateli jim dodává velký restorativní potenciál.

1.2. Podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody s dohledem

Tento probační institut byl do úpravy začleněn novelou č. 253/1997 Sb. s účinností od 1. 1. 1998. Rozdíl oproti prostému podmíněnému odsouzení je v tom, že je nad pachatelem stanoven dohled probačního úředníka. Tato přísnější forma podmíněného odsouzení se využívá u pachatelů, u kterých je potřeba zvýšeně sledovat jejich chování a poskytovat jim potřebnou

¹¹⁰ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*, s. 406.

¹¹¹ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 210.

¹¹² DRÁPAL, Jakub, Václav JIRIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. *České vězeňství*, s. 4.

pomoc a péči.¹¹³ Dohled spočívá v osobních setkáních pachatele a probačního úředníka, plnění probačního plánu dohledu a v kontrole, zda pachatel vskutku vede řádný život a dodržuje uložená přiměřená omezení a přiměřené povinnosti.¹¹⁴ Dohled probačního úředníka sice na jednu stranu může v pachateli omezit pocit osobní zodpovědnosti, který restorativní justice pokládá za důležitý pro dosažení změny hodnotového přesvědčení pachatele a tím i jeho nezdravých návyků, na druhou stranu touto spoluprací pachatel získává, za předpokladu odborného a řádného výkonu služby probačním úředníkem, cennou pomoc při hledání práce, obstarávání ubytování a obdobných činnostech.¹¹⁵

Tento institut je vhodné užít u těch pachatelů, u kterých se s ohledem na jejich dosavadní život a sociální prostředí jeví podmíněné odsouzení za současného uložení přiměřených povinností a přiměřených omezení jako nedostatečné. Účelem probačního dohledu by však nemělo být pouze vedení pachatele k tomu, aby vedl řádný život a plnil další soudem stanovené povinnosti. Cílem je poskytnout pachateli ucelenou individuální pomoc s jeho reintegrací do společnosti a obnovou narušených vztahů. Na závěr je proto vhodné poznamenat, že posuzování úspěšnosti dohledu by se nemělo omezovat pouze na hledisko recidivy, protože pak se bude hovořit o jeho neúspěchu či neúčinnosti i v situacích, kdy pachatel bude vyvíjet velké úsilí směřující k odstranění svých nezdravých návyků, avšak navzdory jim se dopustí dalšího trestného činu.¹¹⁶

2.5. Alternativy k potrestání

Druhou skupinou hmotněprávních alternativních opatření jsou takzvané alternativy k potrestání. Řadí se mezi ně upuštění od potrestání a podmíněné upuštění od potrestání s dohledem. Tyto instituty stojí mezi alternativními tresty a procesněprávními alternativními opatřeními, jelikož po řádném provedení celého trestního řízení sice dojde k vyslovení viny, avšak ne k uložení trestu. Alternativy k potrestání jsou projevem zásady subsidiarity trestní represe. Vyjadřují, že ne vždy je nutné k dosažení účelu trestního práva uložit pachateli trest.¹¹⁷ Zatímco v případě upuštění od potrestání se stát definitivně vzdává práva na potrestání pachatele, podmíněné upuštění od potrestání s dohledem ponechává trest jakožto sekundární

¹¹³ § 84 TZ.

¹¹⁴ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*, s. 409.

¹¹⁵ STRÉMY, Tomáš, Lucia KURILOVSKÁ a Miroslava VRÁBLOVÁ. *Restorativna justícia*, s. 260.

¹¹⁶ TOMÁŠEK, Jan, Simona DIBLÍKOVÁ a Miroslav SCHEINOST. *Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016, s. 13.

¹¹⁷ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*, s. 452.

sankci v případě, že pachatel ve zkušební době nepovede řádný život a nesplní povinnosti mu uložené.¹¹⁸ Alternativy k potrestání mohou být uloženy pouze rozsudkem. Ten může kromě výroku o vině obsahovat i výrok o náhradě škody či o uložení ochranného opatření.¹¹⁹

Upuštění od potrestání

Takzvané prosté upuštění od potrestání trestní zákoník umožňuje v pěti případech. Upustit od potrestání lze u pachatele přečinu, který činu lituje, projevuje účinnou snahu po nápravě a vzhledem k povaze a závažnosti činu a dosavadnímu životu pachatele lze očekávat, že k jeho nápravě a ochraně společnosti je dostačující věc projednat.¹²⁰ Stejně tak lze upustit od potrestání spolupracujícího obviněného a pachatele nezpůsobilé přípravy či nezpůsobilého pokusu trestného činu. V případě, že pachatel spáchal trestný čin ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševní poruchou, které si ani z nedbalosti nepřivodil vlivem návykové látky, může soud rozhodnout o upuštění od potrestání za současného uložení ochranného léčení či zabezpečovací detence, pokud některá z těchto alternativ zajistí nápravu pachatele a ochranu společnosti lépe nežli trest.¹²¹

Součástí této kapitoly nebude analýza posledních dvou zmíněných variant upuštění od potrestání, jelikož zde v zájmu ochrany společnosti dochází k nahrazení trestu ochrannými opatřeními, jejichž vztah k restorativní justici přesahuje rozsah této diplomové práce. Ze stejného důvodu nebudou blíže analyzovány jednotlivé podmínky pro upuštění od potrestání pachatele nezpůsobilé přípravy či pokusu trestného činu a spolupracujícího obviněného a pozornost se soustředí na první a nejčteněji uplatňovanou variantu tohoto institutu.

V případě upuštění od potrestání podle § 46 odst. 1 TZ je nutné, aby pachatel projev il jak lítost nad spácháním přečinu, tak účinnou snahu po nápravě. V případě lítosti nejde o prosté deklarování před orgánem činným v trestním řízení, nýbrž aby tento závěr vyplýval z celkových projevů pachatele. Výslovný projev lítosti může a nemusí být naplněním této podmínky, proto by měl soud ověřit, že tento projev pachatele není falešný a účelový. Vodítkem zde mohou být projevy pachatelovy účinné snahy po nápravě, mezi které se mohou řadit jak projevy vůči poškozenému, tak chování pachatele směřující k tomu, aby v budoucnu vedl řádný život, konkrétně kupříkladu nalezení zaměstnání, změna sociálního prostředí či

¹¹⁸ § 48 odst. 6 TZ.

¹¹⁹ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné*, s. 452.

¹²⁰ § 46 odst. 1 TZ.

¹²¹ § 47 odst. 1 a odst. 2 TZ.

absolvování léčebného programu. Podmínkou je pouze účinná snaha pachatele nahradit škodu, nemajetkovou újmu či vydat bezdůvodné obohacení. Není ovšem vyloučeno pachateli uložit současně s upuštěním od potrestání také povinnost k plné náhradě újmy.¹²²

Z pohledu restorativní justice je v případě užití tohoto institutu alespoň částečně splněna jak podmínka náhrady škody, tak snahy o transformaci pachatele. Dobrovolné nahrazení újmy pachatelem může vést k naplnění potřeby poškozeného vědět, že pachatel skutečně činu lituje a obdobného chování se v budoucnu vyvaruje. Z pohledu pachatele je nutné vyzdvihnout dobrovolnost projevu lítosti a snahy po nápravě. Pozitivní je také to, že je pachatel ponechán v jeho přirozeném sociálním prostředí a díky fikci neodsouzení mu nebude přiřazen cejch kriminálního.

Co zde naopak chybí, je dialogická rovina komunikace mezi pachatelem a obětí. Ta by pachateli umožnila lépe pochopit dopad jeho jednání a případně ho i motivovat v tom za něj aktivně přijmout zodpovědnost a dát věci do pořádku jak ve vztahu k poškozenému, tak k dalším členům komunity.¹²³ Na straně oběti je dialog prostředkem k tomu, aby došlo k naplnění jak její potřeby zjistit odpovědi na své otázky týkající se trestného činu, tak potřeby vyjádřit své pocity v bezpečném prostředí, kde jí nebude hrozit riziko sekundární viktimizace. Zákon o obětech sice umožňuje oběti učinit prohlášení o dopadu trestného činu na její život, avšak vzhledem ke kontradiktorní a neosobní povaze trestního řízení neadresnosti prohlášení přímo pachateli je otázkou, zda bude mít takové prohlášení kýžené výsledky.

Nevýhodou upuštění od potrestání podle § 46 odst. 1 TZ je to, že je možné ho uplatnit u pachatelů shodné skupiny trestných činů jako trest domácího vězení, trest obecně prospěšných prací a peněžitý trest. V praxi pak dochází k tomu, že je tento institut využíván velmi sporadicky. Řešením by mohlo být buď zúžení typové kategorie trestných činů, pro které lze upuštění od potrestání uložit, nebo podmínka, že lze od trestu upustit pouze v případě, že by soud jinak ukládal trest odnětí svobody ve výši například do jednoho roku.¹²⁴ Vzhledem k tomu, že prosté upuštění od potrestání neumožňuje monitorovat pachatelovo chování po vynesení rozsudku, je vhodné ho užít v situacích, kdy je zřejmé, že na pachatele nebude třeba dále výchovně působit a že dojde k nahrazení újmy z jeho vlastní iniciativy.

¹²² ŠČERBA, Filip. § 46 [Obecné ustanovení]. In: ŠČERBA, Filip a kol. *Trestní zákoník*. 1. vydání (2. aktualizace). Praha: C. H. Beck, 2022. [online] [cit. 7. 9. 2023] Dostupné z: Beck-online.cz

¹²³ ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*, s. 12.

¹²⁴ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 195.

Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem

Jedná se o druhý probační institut, který byl stejně jako podmíněné odsouzení s dohledem zaveden novelou č. 253/1997 Sb. s účinností od 1. 1. 1998. Užívá se u pachatelů, kteří sice splňují podmínky v § 46 odst. 1, 2 nebo 3 TZ, ale soud považuje za potřebné sledovat po zkušební dobu jejich chování a případně jim uložit přiměřená omezení či přiměřené povinnosti. Oproti podmíněnému odsouzení s dohledem je tento institut užíván u méně závažných trestných činů, u kterých není nutné užít hrozbu v podobě trestu odnětí svobody.¹²⁵ Zásadním rozdílem mezi těmito dvěma instituty je, že zatímco u podmíněného odsouzení soud pachateli uloží trest a současně odloží jeho výkon, v případě podmíněného upuštění od potrestání s dohledem soud pachateli uloží trest až v případě neosvědčení se ve zkušební době.¹²⁶

Dohled probačního úředníka, stejně jako u podmíněného odsouzení s dohledem, poskytuje pachateli cenné vedení, avšak maximální délka zkušební doby ve výši jednoho roku může oslabovat její potenciál měnit osobní postoje pachatele, proto je vhodné ho užívat u pachatelů, u kterých je pravděpodobné, že náprava nastala již v důsledku samotného průběhu řízení, a očekává se, že dále povedou řádný život.

¹²⁵ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 205.

¹²⁶ ŠČERBA, Filip. § 48 [Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem]. In: ŠČERBA, Filip a kol. *Trestní zákoník*. 1. vydání (2. aktualizace). Praha: C. H. Beck, 2022. [online] [cit. 8. 9. 2023] Dostupné z: Beck-online.cz

3. Projevy restorativní justice v českém trestním právu procesním

Zatímco dříve byla primárním cílem trestního řízení snaha o maximální potrestání pachatele trestného činu bez dalšího, v současnosti se na věc nazírá jinak. Hledají se alternativy k tradičnímu retributivnímu pojetí trestního řízení, které se vyznačuje vysokou finanční a časovou náročností, závažnými psychologickými dopady na pachatele a nedostatečným zohledněním potřeb poškozených.¹²⁷ Tato skupina procesněprávních alternativ nese obecné označení odklony, avšak význam tohoto pojmu se různí. Jedna z prvních definic byla uvedena na mezinárodněprávním kongresu v egyptské Káhiře v roce 1984, přičemž zde bylo uvedeno, že za odklon lze v praxi považovat jakoukoli netypickou odchylku od klasického pojetí a průběhu trestního řízení. Klasickým trestním řízením byl přitom myšlen proces, který vede ke stanovení viny či nevinu a případného trestu pro pachatele trestného činu.¹²⁸ Další odborníci následně tuto uvedenou definici různě pozměňovali s ohledem na svůj pohled na věc a také s ohledem na různé teorie trestního práva. V dnešní době stále český právní řád nedisponuje jednou konkrétní definicí.

Odklony byly do právního řádu zavedeny zejména z důvodu snah o tzv. racionalizaci trestní justice, kterou F. Ščerba definuje jako prostředek a metodu pro zajištění výkonnějšího fungování justice, a to především zkrácením trestního řízení a zjednodušením jeho administrativní náročnosti.¹²⁹ Trestní justice je dlouhodobě vysoce přetížená a není schopna efektivně zamezovat nárůstu kriminality.¹³⁰ Racionalizace trestního řízení spočívá v tom, že jednodušší případy jsou řešeny prostřednictvím odklonů, které lépe naplňují princip hospodárnosti a rychlosti řízení. Druhým motivem pro uplatňování odklonů je postupné prosazování restorativních prvků do trestního práva. Samotný trestní řád se sice ke konceptu restorativní justice otevřeně nehlásí, jinak je tomu u komentářů. Restorativní justice je zmiňována jak u ustanovení týkajících se jednotlivých odklonů, tak u výkladových ustanovení k přípravnému řízení, jež má filtrovat ty případy, které je možné vyřešit některým z odklonů. A to jak za účelem zrychlení trestního řízení, tak urovnání konfliktu mezi pachatelem a poškozeným a pachatelovou reintegrací do společnosti.¹³¹

¹²⁷ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 43.

¹²⁸ NEZKUSIL, Jirí. Odklon v trestním řízení. *Karlovarská právní revue*. 2005, č. 2, s. 33.

¹²⁹ ŠČERBA, Filip, ed. *Dohoda o vině a trestu: a další prostředky racionalizace trestní justice*. Praha: Leges, 2012, s. 9.

¹³⁰ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář*. Praha: Beck, 20, s. 3476.

¹³¹ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 46.

Komentář k trestnímu řádu dále uvádí, že odklonem rozumíme možné odchýlení od klasického průběhu trestního řízení, a to buďto zkráceným řízením či celkovou změnou řízení. Zkráceným řízením může být jak využití trestního příkazu, tak schválení dohody o vině a trestu. Mezi jiné formy řízení se řadí vyřízení věci státním zástupcem či soudem bez vyslovení viny i případné vyřízení věci v rámci jiného typu řízení, například ve správním řízení.¹³² Jedná se o velmi širokou definici, podle které jsou odklony i instituty spojené s vyslovením viny a uložením trestu, avšak jsou vyřízeny ve zkráceném řízení. Naproti tomu O. Suchý a F. Ščerba shodně uvádí, že odklon musí být nejen pouhou odchylkou od klasického průběhu trestního řízení, nýbrž také musí vést k mimosoudnímu řešení dané věci, tedy že bude uplatněn před vynesením rozsudku o vině.¹³³ Účelem takto definovaného odklonu není potrestat pachatele v retributivním smyslu, nýbrž poskytnout konstruktivní a pozitivní reakci na trestný čin, ze které budou těžit jak pachatel, tak oběť a společnost jako taková.¹³⁴ Z této definice vychází i tato práce.

F. Ščerba dále rozlišuje odklon v užším a širším smyslu, kdy odklonem v širším smyslu jsou všechny odchylky od standardního průběhu řízení, které jsou spojené s fakultativním zastavením trestního stíhání. Odklony v užším smyslu jsou pak ty, které jsou spojeny s principy restorativní justice, tedy se zapojením pachatele i poškozeného do procesu rozhodování, s náhradou vzniklé újmy a v neposlední řadě s výchovným působením na pachatele, které napomůže jeho reintegraci zpět do společnosti.¹³⁵ Řadí se mezi ně podmíněné zastavení trestního stíhání, podmíněné odložení podání návrhu na potrestání, narovnání a v řízení ve věcech mládeže odstoupení od trestního stíhání. Přestože mají odklony v užším smyslu sankční povahu a svým obsahem se mohou podobat jednotlivým alternativním trestům, nejsou spojeny se stigmatizujícím vyslovením viny za spáchání trestného činu.¹³⁶ Jejich další výhodou spočívá v tom, že informace o jejich uplatnění se sice evidují v rejstříku trestů, avšak nejsou obsaženy ve výpisu z této evidence a nepředstavují tak pro pachatele překážku při hledání zaměstnání.¹³⁷

¹³² ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád*, s. 3475.

¹³³ TIBITANZLOVÁ, A. Pojem „odklon v trestním řízení“ aneb skutečně je možné za formu odklonu v trestním řízení považovat i trestní příkaz a dohodu o vině a trestu? In: *advokatnidenik.cz* [online]. 18. 11. 2018 [cit. 1. 10. 2023]. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2018/10/18/pojem-odklon-v-trestnim-rizeni-aneb-skutecne-je-mozne-za-formu-odklonu-v-trestnim-rizeni-povazovat-i-trestni-prikaz-a-dohodu-o-vine-a-trestu/>

¹³⁴ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 44.

¹³⁵ Tamtéž, s. 53.

¹³⁶ Tamtéž, s. 56.

¹³⁷ Srovnej § 13 zákona č. 269/1994 Sb., o Rejstříku trestů.

3.1. Trestní příkaz a dohoda o vině a trestu

Trestní příkaz a dohoda o vině a trestu, které by se do kategorie odklonů daly zařadit v případě užití té nejobecnější výše uvedené definice, nejsou spojeny se zastavením trestního stíhání, nýbrž s vyslovením viny pachatele.

O vydání trestního příkazu rozhoduje samosoudce. Může být využit u méně závažných trestných činů, u kterých zákon stanoví horní hranici trestu odnětí svobody nejvýše pět let.¹³⁸ Hlavním cílem trestního příkazu je zrychlení projednání řízení a je čistým projevem snahy o racionalizaci trestní justice. Trestní příkaz není podmíněn souhlasem pachatele, ani uhrazením či příslibem uhrazení újmy či vydáním bezdůvodného obohacení poškozenému a ani setkáním pachatele a poškozeného a proto naprosto postrádá restorativní potenciál.

Dohoda o vině a trestu je postup, kterým se pachatel vzdává práva na projednání věci před soudem, a státní zástupce výměnou slibuje, že ho obžaluje z méně závažného trestného činu nebo že požádá soud o mírnější trest.¹³⁹ Lze ji sjednat za předpokladu, že existují spolehlivé důkazy o tom, že se trestný čin stal, spáchal jej pachatel a že daný skutek naplňuje skutkovou podstatu konkrétního trestného činu. Pachatel musí učinit výslovné a svobodné prohlášení o tom, že skutek spáchal. Toto prohlášení je požadováno také u institutu narovnání a je nutné ho odlišit od přiznání viny či doznání, které je podmínkou uplatnění institutu podmíněného zastavení trestního stíhání a podmíněného odložení podání návrhu na potrestání a ve kterém pachatel oproti prohlášení vyjadřuje souhlas s právní kvalifikací stíhaného skutku.¹⁴⁰

Dohoda o vině a trestu oproti trestnímu příkazu již mnohé restorativní prvky obsahuje, mimo jiné vyžaduje souhlas pachatele se sjednáním dohody a předchází jí sice ne obligatorní, ale často uplatňované setkání pachatele a poškozeného, kde se mohou dohodnout na způsobu náhrady újmy či vydání bezdůvodného obohacení. Trestní řád uvádí, že se poškozený může vyjádřit zejména k rozsahu a způsobu náhrady škody nebo nemajetkové újmy nebo bezdůvodného obohacení, z čehož vyplývá, že se může vyjádřit i k dalším částem dohody. Obsahem této dohody mohou být také přiměřená omezení a přiměřené povinnosti, takže pokud je poškozený u sjednávání dohody přítomen, může se vyjádřit i k nim.¹⁴¹

¹³⁸ 314a odst. 1 TR.

¹³⁹ ŠČERBA, Filip, ed. *Dohoda o vině a trestu*, s. 18.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 23.

¹⁴¹ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 150.

Další výhodou dohody o vině a trestu oproti trestnímu příkazu je to, že se jedná o dispoziční úkon státního zástupce a pachatele. Zcela klíčovým faktorem je v tomto případě přístup a posouzení státního zástupce, který musí z vlastního pohledu určit, zda je z hlediska veřejného zájmu schůdné a prospěšné uzavřít dohodu o vině a trestu. Soud zde pouze posuzuje její správnost a přiměřenost z hlediska souladu se zjištěným skutkovým stavem, z hlediska druhu a výše navrženého trestu či ochranného opatření nebo z hlediska rozsahu a způsobu náhrady škody, nemajetkové újmy či vydání bezdůvodného obohacení, a zkoumá, zda nedošlo k závažnému porušení práv obviněného při sjednávání této dohody.¹⁴²

Oproti tomu trestní příkaz je dispozičním a fakultativním úkonem soudu a pachatel nemá žádný nárok na jeho uložení. Jeho primárním účelem je zrychlení řízení a výchovnou složku postrádá zejména proto, že k vyřízení věci dochází bez jakékoliv aktivity a přítomnosti pachatele.¹⁴³ Přestože i v případě schválení dohody o vině a trestu je řízení ukončeno odsuzujícím rozsudkem a pachateli je uložen trest, proces sjednávání dohody lépe začleňuje pachatele i poškozeného do procesu rozhodování a vede k vyšší úrovni uspokojení jejich zájmů.

Od roku 2012, kdy byla dohoda o vině a trestu u nás poprvé užitá, se zvyšuje počet návrhů na schválení dohody o vině a trestu, a to navzdory klesajícímu celkovému počtu stíhaných osob a také osob, kterým bylo sděleno podezření. Popularita dosahuje převážně od novely provedené zákonem č. 333/2020 Sb., kterou byla mimo jiné zrušena podmínka nutné obhajoby u sjednávání tohoto institutu (za předpokladu že neexistuje jiný důvod nutné obhajoby podle § 36 a dále trestního řádu). Zatímco v roce 2020 se byl podán návrh u 269 osob, v roce 2021 to bylo již u 531 osob a v roce 2022 u rekordních 632, což poprvé představuje více než 1 procento z celkového počtu stíhaných osob a osob, kterým bylo sděleno podezření.¹⁴⁴

3.2. Podmíněné zastavení trestního stíhání a podmíněné odložení podání návrhu na potrestání

Podmíněné zastavení trestního stíhání je nejstarší druh odklonu, který je v rámci České republiky účinný na základě novely trestního řádu zákonem č. 292/1993 Sb. s účinností od 1. 1. 1994. Toto alternativní opatření je určeno pro případy, kde je účelnější namísto represe na

¹⁴² § 314r odst. 3 TR.

¹⁴³ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 60.

¹⁴⁴ Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2022. [online]. *Nejvyšší státní zastupitelství*, Tabulková část I, tabulka č. 1. [cit. 13. 9. 2023] Dostupné z: <https://verejnazaloba.cz/wp-content/uploads/2023/06/Tabulkováčást-I.pdf>

pachatele výchovně působit a upřednostnit nahrazení škody poškozenému.¹⁴⁵ V případě podmíněného zastavení trestního stíhání nedochází k nařízení hlavního líčení a namísto rozsudku je řízení prozatímně skončeno upuštěním od trestního stíhání obviněného spojeného se stanovením zkušební doby. Podmíněné odložení podání návrhu na potrestání je zvláštní formou podmíněného zastavení trestního stíhání, která se uplatňuje v rámci zkráceného přípravného řízení. Níže uvedená analýza se proto bude vztahovat jak na podmíněné zastavení trestního stíhání, tak na podmíněné odložení podání návrhu na potrestání. Rozdíl mezi těmito dvěma instituty je v tom, že v případě, že se pachatel neosvědčí, u podmíněného zastavení se dále pokračuje v klasickém trestním stíhání, kdežto u podmíněného odložení podání návrhu na potrestání se pokračuje ve zkráceném přípravném řízení.¹⁴⁶ V případě, že pachatel vyhoví uloženým podmínkám, je řízení u obou těchto variant finálně skončeno právní mocí rozhodnutí před o osvědčení.

Aby mohlo být podmíněné zastavení trestního stíhání uplatněno, musí být splněno několik kumulativních podmínek. První podmínkou je, že ho lze užít pouze u pachatele, který spáchal přečin. Dalšími předpoklady jsou doznání pachatele k předmětnému trestnému činu a souhlas pachatele s tímto postupem. Pachateli jsou v případě podmíněného zastavení trestního stíhání uloženy povinnosti a sankce, aniž by soud pravomocně rozhodl o jeho vině a trestu, proto je třeba, aby pachatel s tímto postupem výslovně, bez nátlaku a svobodně souhlasil.¹⁴⁷ Současně je nutné rozlišovat mezi přiznáním pachatele a udělením souhlasu k vyřešení věci prostřednictvím tohoto odklonu, přičemž v rámci jeho výpovědi mohou tyto dva úkony snadno splynout v jeden. Je tedy nutné tyto dva úkony rozlišit, jelikož přiznání neznamená automaticky souhlas s odklonem a naopak.¹⁴⁸

Přestože je doznání zákonnou obligatorní podmínkou uplatnění podmíněného zastavení trestního stíhání, judikaturou byly dovozeny situace, kdy tomu tak není. Dle usnesení Nejvyššího soudu č. j. 5 Tz 41/2014-11, ze dne 17. 9. 2014 je třeba ustanovení § 307 odst. 1 písm. a) TŘ vykládat s ohledem na jeho účel, kterým je mimo jiné zájem o to, aby si pachatel zpětně uvedomil, že určité jednání není ve společnosti akceptovatelné a bude trestněprávně sankcionováno. Doznání pachatele proto nemůže být podmínkou pro podmíněné zastavení

¹⁴⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 08. 2014 sp. zn. 6 Tdo 992/2014.

¹⁴⁶ § 308 odst. 3 TŘ.

¹⁴⁷ § 307 odst. 1 TŘ.

¹⁴⁸ SOTOLÁŘ, Alexander, František PÚRY a Pavel ŠÁMAL. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: Beck, 2000, s. 56-57.

trestního stíhání v řízení proti právnické osobě, jelikož trestní odpovědnost právnické osoby je odvozována od jednání fyzické osoby. Tato však už dále nemůže za právnickou osobu jednat, jelikož je vzhledem k jejímu předchozímu jednání v dané věci obviněným, poškozeným či svědkem. Fyzická osoba činící úkony za právnickou osobu v rámci trestního řízení je proto z logiky věci osobou odlišnou od té, která svým jednáním naplnila skutkovou podstatu trestného činu, o kterém se řízení vede. S odkazem na toto usnesení byla v nesouvisejícím řízení o přečinu ublížení na zdraví, kde si pachatel událost nepamatoval, avšak své jednání nepopíral a snažil se aktivně o jeho nápravu, užitá analogie ve prospěch pachatele, podle které ho nelze k učinění doznání nutit, jelikož trváním na této podmínce by byl stejně jako osoba jednající za právnickou osobu v podstatě nucen k tomu, aby lhal.¹⁴⁹

Další obligatorní podmínkou podmíněného zastavení trestního stíhání je náhrada škody či vydání bezdůvodného obohacení, případně uzavření dohody s poškozeným o způsobu její náhrady či jeho vydání, nebo učinění jiných opatření k náhradě či k vydání. Absence vzniku škody či bezdůvodného obohacení nevylučuje uplatnění tohoto institutu, ovšem v takovém případě by bylo nutné pečlivě zvážit, zda je takový postup dostatečný.¹⁵⁰ Pachatel by měl pouze povinnost vést řádný život, případně by mu mohly být uloženy přiměřené povinnosti anebo dohled.¹⁵¹ Tuto situaci zákonodárce vhodně ošetřil poslední podmínkou pro uplatnění podmíněného zastavení trestního stíhání, kterou je to, že státní zástupce či soud musí dojít k závěru, že s přihlédnutím k pachatelovu dosavadnímu životu a k okolnostem případu lze takové rozhodnutí považovat za dostačující.¹⁵²

Možnost uzavření dohody s poškozeným o náhradě škody či vydání bezdůvodného obohacení představuje výhodu oproti narovnání, kde je předchozí náhrada škody nutnou podmínkou jeho schválení. Zatímco schválení narovnání je konečným rozhodnutím soudu, podmíněné zastavení trestního stíhání je rozhodnutím prozatímním, které umožňuje kontrolu plnění dohody pachatele a poškozeného.¹⁵³ V případě, že dojde k uzavření dohody, státní zástupce či soud pachateli uloží povinnost tento závazek splnit. Nevýhodou podmíněného zastavení trestního stíhání je absence podmínky souhlasu poškozeného s užitím tohoto institutu

¹⁴⁹ SENETOVÁ, Nikola. *Podmíněné zastavení trestního stíhání v případě, že si pachatel ničeho nepamatuje*. In: epravo.cz [online]. 23. 8. 2019 [cit. 9.10.2023]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/podminene-zastaveni-trestniho-stihani-v-pripade-ze-si-pachatel-niceho-nepamatuje-109798.html>

¹⁵⁰ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 70.

¹⁵¹ § 307 odst. 8 TŘ.

¹⁵² § 307 odst. 1 TŘ.

¹⁵³ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 69.

v případě, že nedojde k uzavření dohody, ale dojde k náhradě škody či vydání bezdůvodného obohacení jiným z výše uvedených způsobů.

Novela provedená zákonem č. 193/2012 Sb. zavedla dvě další varianty tohoto institutu pro případ, že povaha a závažnost spáchaného činu, okolnosti jeho spáchání nebo poměry obviněného odůvodňují potřebnost jejich užití.¹⁵⁴ Podstatou obou z nich je, že pachatel dobrovolně převezme další závazek, kterým je v prvním případě zdržení se určité činnosti, v druhém složení peněžité částky. Závazek zdržení se určité činnosti se v mnohém shoduje s hmotněprávní sankcí trestu zákazu činnosti. Odlišnost lze nalézt v tom, že v případě dobrovolného převzetí závazku podle § 307 odst. 2 písm. a) TŘ se může jednat o činnost, která není výkonem povolání a ke které ani není třeba zvláštní povolení.¹⁵⁵ Zákonodárce přímo uvádí příklad takové činnosti, a to držení a chov zvířat a péče o ně. Podmínkou stejně jako u trestu zákazu činnosti zůstává, že se pachatel musel dopustit přečinu v souvislosti s touto činností. Druhá varianta spočívá v závazku pachatele složit na účet soudu či v přípravném řízení na účet státního zastupitelství peněžitou částku určenou státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti.¹⁵⁶ O této variantě blíže u institutu narovnání.

Z pohledu restorativní justice má podmíněné zastavení trestního stíhání oproti alternativním trestům a alternativám k potrestání značnou výhodu v tom, že pachatele aktivně zapojuje do řízení, vede ho k dobrovolnému převzetí odpovědnosti a klade důraz na uhrazení újmy poškozenému. I komentář k trestnímu řádu uvádí, že podmíněné zastavení trestního stíhání slouží primárně k urovnání konfliktů mezi pachatelem a poškozeným, a to prostřednictvím restorativních přístupů.¹⁵⁷

Zapojení poškozeného je u podmíněného zastavení trestního stíhání vyšší než u alternativních trestů a alternativ k potrestání, ovšem z úhlu restorativní justice stále nedostatečné, jelikož dohoda pachatele s poškozeným v současnosti není obligatorním postupem v případě, že pachatel nahradil škodu či vydal bezdůvodné obohacení nebo učinil jiná potřebná opatření k náhradě nebo vydání před tím, než je o podmíněném zastavení rozhodováno.¹⁵⁸ Nedostatek tohoto institutu lze nalézt také v tom, že nepracuje s jinou újmou nežli majetkovou. Potřeby poškozeného se neomezují pouze na ty vyčíslitelné v penězích, jde

¹⁵⁴ § 307 odst. 2 TŘ.

¹⁵⁵ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 75.

¹⁵⁶ § 307 odst. 2 písm. b) TŘ.

¹⁵⁷ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád*, s. 3478.

¹⁵⁸ § 307 odst. 1 písm. b) až c) TŘ.

například o potřebu znovuoobnovení pocitu bezpečí a jistoty, psychosociální podpory, získání odpovědi na své otázky či slyšet omluvu.¹⁵⁹ I tak však oproti řízení před soudem, kde je oběť vystavena vyššímu riziku sekundární viktimizace a kde není prostor pro její dialog s pachatelem, má mimosoudní dohoda sjednaná formou mediačního setkání, založená na hodnotách respektu, individuality, inkluzivního dialogu a procesní rovnosti, vyšší potenciál přispět k naplnění i nehmotných potřeb poškozeného.

De lege ferenda lze za účelem zvýšení restorativního potenciálu trestního řízení navrhnout, aby bylo obligatorním krokem ze strany orgánů činných v trestním řízení poučit pachatele i poškozeného o možnosti kontaktovat Probační a mediační službu za účelem zahájení mediace a řešení případu jednou z forem odklonů. Institut pro kriminologii a sociální prevenci v rámci průzkumu mezi odborníky z oblasti justice, Policie České republiky, PMS a neziskového sektoru, kteří se věnují pomoci obětem trestných činů, zjišťoval, s jakými nedostatky se oblast péče o oběti aktuálně potýká. Mezi hlavními problémy byla právě neinformovanost občanů o jejich právech a nedostatečná spolupráce jednotlivých subjektů jednajících s oběťmi.¹⁶⁰ Vzhledem k nízkému povědomí občanů o existenci a fungování PMS lze očekávat stejné nedostatky i ve vztahu k pachatelům.¹⁶¹ Blíže k tomuto návrhu v kapitole 3.4.

Podmíněné zastavení trestního stíhání bere ohled na potřeby pachatele, zejména respektuje jeho individualitu a oproti předchozím institutům mu zachovává vyšší úroveň svobody rozhodování. Mezi klady tohoto institutu se řadí absence odsuzujícího rozsudku a trestu, nutný souhlas pachatele s převzetím povinností k náhradě škody či vydání bezdůvodného obohacení a povinnost vést řádný život spojená s institutem zkušební doby. Možnost uložit pachateli přiměřené povinnosti a omezení pak zvyšuje výchovný účinek tohoto institutu, avšak za cenu omezení svobody rozhodování. V případě, že by mezi sebou pachatel a poškozený uzavřeli mediační dohodu, ve které se pachatel krom náhrady majetkové škody či bezdůvodného obohacení zavázal také ke konkrétním povinnostem či omezením, které bude dodržovat v zájmu nápravy nemajetkové újmy způsobené poškozenému a komunitě, by soud

¹⁵⁹ KELLNER, Tomáš, Petr HÝL, Marie ŠVADLENOVÁ, Renata FAMĚROVÁ. *Studie potřeb obětí trestných činů*. [online]. Probační a mediační služba ČR, 2020, s. 18. [cit. 2. 10. 2023] Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/projekty_PZJII_STUDIE_POTREB_OBETI_200820.pdf

¹⁶⁰ ROUBALOVÁ, Michaela. *Oběti kriminality: poznatky z viktimizační studie*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019, s. 54-55.

¹⁶¹ ZEMAN, Petr. *Veřejnost a trestní politika*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011, s. 66.

mohl zohlednit obsah této dohody při ukládání přiměřených povinností a omezení. Pokud by soud pachateli stanovil přiměřené povinnosti a omezení, která se obsahem alespoň částečně shodují s těmi, ke kterým se pachatel zavázal dobrovolně, mohlo by to výšit nejen šanci, že je bude skutečně dodržovat, ale také že budou mít silnější výchovný účinek.

Povinnosti sjednané v rámci mediační dohody by mohly mít formu činností ve prospěch komunity, což by u poškozeného mohlo přispět k tomu, aby věřil, že u pachatele skutečně dojde k nápravě. Konkrétní zvolená činnost by měla souviset se spáchaným trestným činem proto, aby ji i pachatel chápal jako další příležitosti odčinit újmu, která v této oblasti vznikla nejen poškozenému, ale také komunitě jako celku, a měl tak pocit, že se o znovuzачlenění do společnosti zasloužil. Opakovaná činnost prováděná pachatelem v jeho volném čase ho přivede mimo své přirozené sociální prostředí a pomůže mu tak získat větší rozhled, lépe pochopit následky svých činů a může vést ke změně jeho osobních postojů.

V zájmu ochrany práv pachatele lze souhlasit s názorem, že je třeba do budoucna legislativně ošetřit situaci, kdy pachatel učinil doznání, ovšem řízení nebude podmíněně zastaveno. V současnosti je možné použít toto doznání jakožto usvědčující důkaz v dalším řízení, což znevýhodňuje tento institut oproti narovnání.¹⁶² Proto by bylo vhodné de lege ferenda požadovat po vzoru narovnání namísto doznání prohlášení obviněného o tom, že skutek spáchal.¹⁶³ Vzhledem k tomu, že podmíněné zastavení trestního stíhání představuje výraznější zásah do pachatelových práv nežli narovnání, není na místě klást pro jeho užití přísnější podmínky.

3.3. Narovnání

Narovnání bylo do českého právního řádu zavedeno krátce po podmíněném zastavení trestního stíhání. Podstatou tohoto institutu je mimosoudní urovnání konfliktního vztahu mezi pachatelem a poškozeným formou dohody.¹⁶⁴ Tento vztah je zde jednoznačně nadřazen veřejnému zájmu na pachatelovo potrestání. Narovnání na základě dohody mezi poškozeným a pachatelem vede v případě jeho schválení státním zástupcem či soudem k zastavení trestního stíhání, případně při schválení státním zástupcem ve zkráceném přípravném řízení k odložení věci. V obou případech zakládá právní moc tohoto usnesení překážku *res iudicata*, tedy že již

¹⁶² ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 65.

¹⁶³ § 309 odst. 1 písm. a) TŘ.

¹⁶⁴ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 87.

nelze danou osobu pro tento skutek znovu stíhat.¹⁶⁵ Narovnání může být v rámci trestního řízení využito pouze při kumulativním splnění několika podmínek, které jsou přísnější než u podmíněného zastavení trestního stíhání, protože tento způsob vyřízení věci je pro pachatele zjevně příznivější.¹⁶⁶ Musí se jednat o pachatele přečinu, který učinil prohlášení o tom, že čin spáchal, a neexistují důvodné pochybnosti o pravdivosti tohoto prohlášení. Pachatelovo prohlášení musí být vážné, svobodně a určité. V případě, že nedojde ke schválení narovnání, nelze k tomuto prohlášení viny v dalším řízení přihlížet jako k usvědčujícímu důkazu.¹⁶⁷

Další podmínkou je, že musí dojít k uhrazení škody, odčinění jiné újmy způsobené přečinem či vydání bezdůvodného obohacení získaného přečinem.¹⁶⁸ Pachatel musí také složit peněžitou částku na pomoc obětem trestné činnosti, přičemž tato částka nesmí být nepřiměřená závažnosti spáchaného přečinu. Soud či v přípravném řízení státní zástupce musí dále dojít k závěru, že se jedná o dostačující způsob vyřízení věci. Poslední podmínkou je souhlas obviněného a poškozeného s tímto postupem, kterého se dosahuje prostřednictvím výslechu jednotlivých osob.¹⁶⁹ Pokud je poškozeným nezletilý, musí dát souhlas se schválením narovnání také jeho zákonný zástupce. V případě, že je poškozených více, souhlas musí dát všichni.¹⁷⁰ Z formulace § 309 odst. 1 TŘ a podstaty narovnání jakožto prostředku k urovnání konfliktu vyplývá, že neexistence poškozeného vylučuje možnost užití tohoto institutu.

Narovnání je typickým restorativním institutem českého trestního práva, ovšem i zde lze nalézt prostor pro zlepšení. Nejprve se vyjádřím k poslední podmínce, totiž souhlasu obviněného a poškozeného. K tomu dle § 310 odst. 1 TŘ dochází prostřednictvím výslechu vedeného soudem či v přípravném řízení státním zástupcem. Odklony jsou užívány mimo jiné také proto, že představují rychlejší způsob vyřízení věci. Takový požadavek zpomaluje řízení a může přispět k tomu, že je tento institut zřídka využíván. Pokud dohoda o narovnání vznikla prostřednictvím mediačních setkání, kde jsou pachatel i poškozený poučeni o svých právech a setkání je vedeno probačním úředníkem, další osobní výslech se jeví jako nadbytečný. Souhlas by namísto toho mohli vyjádřit v písemné podobě na závěr mediace, po sjednání dohody. Osobního výslechu by mohlo být užito ve výjimečných případech na základě uvážení soudu či státního zástupce, například pokud by náhrada ujednaná v dohodě byla vyšší,

¹⁶⁵ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád*, s. 2362.

¹⁶⁶ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád*, s. 3512.

¹⁶⁷ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo procesní*. Praha: Leges, 2018, s. 740.

¹⁶⁸ ŠÁMAL, Pavel, Jan MUSIL a Josef KUČHTA. *Trestní právo procesní*. Praha: C.H. Beck, 2013, s. 745-747.

¹⁶⁹ § 309 odst. 1 TŘ.

¹⁷⁰ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád*, s. 3517.

než skutečná škoda a podstatou výsledku by pak bylo ověření, zda pachatel k dohodě přistoupil dobrovolně, a nikoliv pod nátlakem poškozeného.¹⁷¹

Lze souhlasit s názorem, že dohoda poškozeného a pachatele by měla mít vliv na rozhodování soudu i v případě, že narovnání nebude schváleno z toho důvodu, že takový způsob vyřízení věci není dostatečný.¹⁷² Hlavním cílem restorativní justice je urovnání konfliktu, dání věcí do pořádku. V případě, že pachatel a poškozený společně sjednají dohodu, znamená to, že mezi nimi muselo dojít k osobnímu setkání a že alespoň v určité míře došlo k usmíření. Je nepravděpodobné, že by poškozený souhlasil s dohodou, která by pro pachatele znamenala mírnější způsob vyřízení věci, pokud by se mu nedostalo alespoň částečného uspokojení jeho zájmů.

Současná úprava zatím výslovně nezmiňuje, že by neschválená dohoda o narovnání měla být zohledněna v dalším řízení před soudem při ukládání trestu pachateli. Přestože se jedná o procesní institut, bylo by vhodné ho zakomponovat i do hmotněprávní úpravy.¹⁷³ Novelou trestního zákoníku provedenou zákonem č. 330/2020 Sb. byla rozšířena hlediska při stanovování druhu a výměry trestu o postoj pachatele v trestní řízení, o to zda sjednal dohodu o vině a trestu, prohlásil svou vinu nebo označil rozhodné skutečnosti za nesporné.¹⁷⁴ Pro zvýšení motivace pachatelů k zapojení do trestního řízení a jednání s poškozeným lze de lege ferenda navrhnout, aby bylo mezi výše uvedená hlediska přidáno to, že pachatel s poškozeným uzavřeli dohodu o náhradě újmy.

Narovnání nejlépe ze všech hmotněprávních a procesněprávních alternativ naplňuje jak princip náhrady způsobené újmy a inkluzivního prostoru pro vedení dialogu, tak přijetí společného rozhodnutí. Z dikce zákona vyplývá, že k uhrazení škody, odčinění jiné újmy a vydání bezdůvodného obohacení musí dojít před schválením narovnání, což znevýhodňuje nemajetné pachatele. Odborná nauka uvádí, že je možné také uzavřít dohodu o budoucím uhrazení újmy či vydání bezdůvodného obohacení, avšak taková dohoda by musela obsahovat některý z občanskoprávních zajišťovacích institutů, příkladem je ručení, dohoda o srážkách ze mzdy nebo zástavní právo.¹⁷⁵ Institut narovnání není spojen se zkušební dobou a ani nepředstavuje exekuční titul, proto je třeba ochránit postavení poškozeného jiným způsobem.

¹⁷¹ ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 90.

¹⁷² Tamtéž, s. 98.

¹⁷³ Tamtéž, s. 99.

¹⁷⁴ JELÍNEK, JIŘÍ. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. Nakladatelství Leges, 2022, s. 11.

¹⁷⁵ SOTOLÁŘ, Alexander, František PÚRY a Pavel ŠÁMAL. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, s. 168.

Nemajetní pachatelé mají nevýhodu také u podmínky složení částky na pomoc obětem trestné činnosti, jelikož jediným zákonným omezením této částky je, že nesmí být zjevně nepřiměřená závažnosti přečinu. Bylo by vhodné doplnit, aby částka byla určena také s ohledem na majetkové poměry pachatele. Mezi klady narovnání se v kontextu restorativní justice řadí prioritizace náhrady újmy poškozeného a snaha o inkluzi pachatele i poškozeného do procesu rozhodování a přijetí společného rozhodnutí. Vzhledem k jeho omezenému výchovnému účinku je vhodné ho uplatňovat primárně tam, kde na pachatele není nad rámec splnění podmínek narovnání z hlediska veřejného zájmu třeba výchovně působit a kde spáchaný čin představuje vybočení z jinak řádného života pachatele. V opačném případě je vhodnějším řešením například podmíněné zastavení trestního stíhání či podmíněné odložení návrhu na potrestání za současného uložení přiměřených povinností a přiměřených omezení a případného stanovení dohledu.

Narovnání nadále zůstává v praxi zřídka využívaným institutem. V roce 2022 bylo formou narovnání řešeno 53 případů z celkového počtu 68421 stíhaných osob, což odpovídá 0,08 procenta. Přitom podmíněným zastavením trestního stíhání a podmíněným odložením podání návrhu na potrestání končí řízení u zhruba 8 procent osob.¹⁷⁶ Důvody pro nepopularitu narovnání jsou u pachatelů zejména nemajetnost a neochota hradit krom škody poškozeného také prostředky na pomoc obětem. Na straně soudců a státních zástupců to je administrativní náročnost narovnání, nedostatek pracovníků probační a mediační služby a neochota přistoupit k tomuto odklonu z toho důvodu, že se jeví mnohdy jako pro pachatele příliš mírný.¹⁷⁷

Narovnání je v současnosti možné uplatnit u pachatelů totožné skupiny trestných činů jako podmíněné zastavení trestního stíhání, tedy pro všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, pro které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby do pěti let.¹⁷⁸ Tato úprava může být matoucí v tom, který odklon by se měl v konkrétním případě užít, proto stojí za zvážení, zda by nebylo vhodné omezit skupinu trestných činů, pro které lze narovnání uplatnit. Vzhledem ke způsobu, jakým je na narovnání nazíráno, a jeho sporadickému užívání, se jeví účelnější u něj omezit kategorii trestných činů nežli uvažovat

¹⁷⁶ Státní zastupitelství v roce 2022. [online]. *Nejvyšší státní zastupitelství*, s. 13. [cit. 13. 9. 2023] Dostupné z: https://verejnazaloba.cz/wp-content/uploads/2023/06/Zpráva-o-činnosti-2022_stručné-shrnutí%20AD.pdf

¹⁷⁷ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 48.

¹⁷⁸ § 14 odst. 2 TZ.

o jejím rozšíření u podmíněného zastavení trestního stíhání, které zatím ve své prosté formě nelze považovat za restorativní nástroj.

3.4. Společné návrhy k institutům podmíněného zastavení trestního stíhání, podmíněného odložení návrhu na potrestání a narovnání

Jednotlivé procesněprávní instituty byly hodnoceny z hlediska toho, jak naplňují principy nápravy vzniklé újmy, účasti pachatele a poškozeného na řízení, přijetí společného rozhodnutí a respektování potřeb obou těchto osob. Na straně pachatele jde o potřebu převzít zodpovědnost za trestný čin, přičinit se na nápravě jeho následků a mít šanci dále plnohodnotně fungovat v rámci komunity a společnosti. Na straně poškozeného jde mimo náhradu újmy o potřebu získat odpovědi na otázky vztahující se k pachateli a danému činu, slyšet od pachatele omluvu, mít možnost v bezpečném prostoru sdělit pachateli a případně i dalším osobám své emoce, a v neposlední řadě znovu nalézt pocit spravedlnosti, který byl trestným činem narušen.¹⁷⁹

Přestože podmíněné zastavení trestního stíhání na základě dohody s poškozeným ani narovnání zatím nereflektují všechny tyto principy, je třeba hledat krom způsobů, jak tyto instituty vylepšit, také cesty, jak docílit toho, aby byly častěji uplatňovány. Důvodů, proč nejsou více využívány, může být několik. Může to být vlivem neinformovanosti poškozených a pachatelů o možnosti využití některé z forem odklonu či jejich neochotou je uplatnit. Na straně státních zástupců může jít o vysokou pracovní vytíženost, administrativní složitost či nízkou časovou dotaci na provedení přípravného řízení, především pokud probíhá ve zkrácené formě. Nelze v tomto kontextu opominout ani úředníky Probační a mediační služby ČR, jelikož právě oni hrají významnou roli při sjednávání těchto institutů. Dlouhodobým problémem je přetíženost jednotlivých úřadů a nedostatek jejich úředníků.¹⁸⁰

S ohledem na požadavky restorativní justice a obecný zájem na zefektivnění trestních řízení, snížení kriminality a minimalizaci negativních následků z ní plynoucích, je tu předložen návrh jednoho ze způsobů, jak by se dalo dosáhnout vyšší popularizace těchto odklonů. Tento

¹⁷⁹ KELLNER, Tomáš, Petr HÝL, Marie ŠVADLENOVÁ, Renata FAMĚROVÁ. *Studie potřeb obětí trestných činů*. [online]. Probační a mediační služba ČR, 2020, s. 18. [cit. 13. 9. 2023] Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/projekty_PZJII_STUDIE_POTREB_OBETI_200820.pdf

¹⁸⁰ *Probační služba potřebuje až 170 lidí navíc, ministerstvo chce personální analýzu úřadu*. [online]. 12. 3. 2016 [cit. 14. 9. 2023]. Dostupné z: <https://www.ceska-justice.cz/2016/03/probacni-sluzba-potrebuje-az-170-lidi-navic-ministerstvo-chce-personalni-analyzu-uradu/>

návrh se opírá o předpoklad, že zmíněného cíle lze dosáhnout zvýšením informovanosti poškozených a pachatelů o možnostech uplatnění a přínosech jednotlivých odklonů a umožněním státním zástupcům, aby za účelem provedení mediace či jiného restorativního nástroje mohli prodloužit dobu přípravného řízení.

K tomuto tématu je nutné uvést, že dle zprávy o činnosti Nejvyššího státního zastupitelství za rok 2022 bylo zkrácené přípravné řízení užito u 55,41 procent všech pachatelů. Jelikož je zkrácené přípravné řízení možné konat pouze u omezené skupiny přečinnů a žádných zločinnů, můžeme z toho vyvodit, že pro pachatele přečinnů je poměr uplatnění zkráceného přípravného řízení ku klasickému ještě značně vyšší.¹⁸¹ V zájmu zrychlení trestního řízení zákon stanoví, že zkrácené přípravné řízení musí skončit nejpozději do dvou týdnů od jeho zahájení.¹⁸² Státní zástupce může prodloužit tuto lhůtu o nejvýše deset dnů, ledaže je v rámci přípravného řízení sjednávána dohoda o vině a trestu, pak lze zkrácené přípravné řízení prodloužit až o třicet dnů.¹⁸³ Z tohoto ustanovení vyplývá, že i pokud státní zástupce shledá předložení věci PMS za účelné a učiní tak, v rámci této krátké doby PMS pravděpodobně nezvládne zajistit průběh celého mediačního procesu, jelikož přípravy mediačního setkání, jehož výstupem může být mediační dohoda, trvají v řádu týdnů.¹⁸⁴

Po úvodním kontaktu PMS s pachatelem a poškozeným musí následovat konzultace s obviněným a poškozeným odděleně, na které by jim mělo být poskytnuto dostatek informací k tomu, aby se rozhodli, zda chtějí spolupráce s PMS využít. Pokud obě strany dají k mediaci souhlas, PMS započne přípravy společného setkání, jejichž obsahem jsou zpravidla další individuální schůzky se stranami za účelem jejich přípravy ke společnému jednání. Dohoda o nápravě vzájemných vztahů a náhradě škody se pak sjednává na samotném setkání pachatele a oběti a překládá se státnímu zástupci společně se závěrečnou zprávou o výsledku mediace.¹⁸⁵ V rámci zkráceného přípravného řízení je provedení mediace vzhledem k výše uvedenému prakticky nemožné.

¹⁸¹ Státní zastupitelství v roce 2022. [online]. *Nejvyšší státní zastupitelství*, s. 12. [cit. 13. 9. 2023] Dostupné z: https://verejnazaloba.cz/wp-content/uploads/2023/06/Zpráva-o-činnosti-2022_stručné-shrnutí%20AD.pdf

¹⁸² 179b odst. 4 TŘ.

¹⁸³ 179f odst. 2 písm. a) TŘ.

¹⁸⁴ ŠTERN, Pavel, Lenka OUŘEDNÍČKOVÁ a Dagmar DOUBRAVOVÁ. *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Praha: Portál, 2010, s. 49.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 51-52.

Pro zvýšení informovanosti poškozených a pachatelů lze navrhnout, aby bylo informování o možnostech spolupráce s PMS za účelem provedení mediace, včetně potenciálních výhod tohoto postupu, obligatorní součástí jak poučení poškozeného, tak podezřelého a obviněného. V rámci tohoto poučení by byl dané osobě také předán přímý kontakt na místně příslušné územní pracoviště PMS. Pokud bude o věci vedeno zkráceného přípravného řízení, tak informace o tom, že pokud by měli o takový postup zájem, měli by PMS kontaktovat bez zbytečného odkladu. Jestliže poškozený či pachatel či obě strany zkontaktují PMS, ta o tom bezodkladně uvědomí příslušného státního zástupce. Ten by pak mohl v případě, že je o věci konáno zkrácené přípravné řízení, za účelem provedení mediace prodloužit jeho lhůtu. De lege ferenda lze na podkladě výše uvedených úvah doporučit změnu ustanovení § 179f odst. 2 písm. a) trestního řádu a to následovně:

„a) prodlouží lhůtu, v níž je třeba zkrácené přípravné řízení skončit, nejvýše však o deset dnů, v případě sjednání dohody o vině a trestu (§ 179b odst. 5) anebo předložení věci příslušnému orgánu k provedení mediace nejvýše o třicet dnů,“

Mediace může a nemusí vést ke sjednání mediační dohody. Obsahem takové dohody může být způsob náhrady škody, jiné újmy či vydání bezdůvodného obohacení. Dohoda může obsahovat další povinnosti, na jejichž konkrétní formě a rozsahu se pachatel s poškozeným v rámci mediačního setkání dohodnou. I v případě, kdy soud či státní zástupce dohodu neschválí či nedojde ke shodě mezi pachatelem a poškozeným na uplatnění konkrétní formy odklonu, by taková dohoda mohla sloužit jako podklad pro uložení alternativního trestu. Lze navrhnout, aby soud při stanovení druhu a výměry trestu přihlédl také k obsahu mediační dohody mezi pachatelem a poškozeným, pokud byla sjednána. Pro ochranu zájmů pachatele a poškozeného bych doporučila, aby od momentu, kdy pachatel a poškozený sdělí svůj zájem o provedení mediace, nebylo možné podávat návrh na potrestání a vydávat trestní příkaz.

4. Projevy restorativní justice v zákoně o soudnictví ve věcech mládeže

Speciální úprava zákona 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže reflektuje požadavky kladené mezinárodním právem na ochranu dětí, které se vlivem své doposud neúplně rozvinuté rozumové a mravní vyspělosti nachází ve zranitelném postavení. V průběhu 90. let se rozšiřovala četnost uplatňování alternativních postupů při sankcionování mladistvých, převážně šlo o instituty podmíněného odsouzení a upuštění od potrestání. Navzdory očekávání však tyto změny nepřinesly očekávané výsledky ve snižování recidivy. Hlavní problém identifikovali zákonodárci v tom, že jelikož pouze u zlomku případů byl současně s uložením podmíněného odsouzení či s upuštěním od potrestání nad mladistvým vysloven dohled, většina pachatelů neměla po vynesení odsuzujícího rozsudku žádnou formu výchovného vedení. Nová úprava si klade za cíl tento nedostatek odstranit.¹⁸⁶ Tento zákon, představující speciální úpravu k trestnímu zákoníku a trestnímu řádu, upravuje jak podmínky trestní odpovědnosti mládeže a opatření jím ukládaná, tak postup, rozhodování a výkon soudnictví ve věcech mládeže.¹⁸⁷

Již z účelu zákona uvedeného v § 1 odst. 2 vyplývá, že primárním cílem této úpravy je na mladistvé výchovně působit a prostřednictvím konkrétních opatření napomoci jejich sociálnímu a duševnímu rozvoji. Jednotlivá opatření ukládaná mladistvým mají primárně nikoliv retributivní, ale individuální preventivní a restorativní účel. Sankce a způsob jejich ukládání musí směřovat k tomu, aby pachatel nepáchal další protiprávní činy a aby došlo k obnovení sociálních vztahů, které jsou u pachatele narušeny.¹⁸⁸ Tato snaha je patrná i z odlišné terminologie, kde zákonodárce namísto retributivních a do minulosti orientovaných pojmů *trestný čin* a *trest* volí *provinění* a *opatření*.¹⁸⁹ Bipartice trestních sankcí, kterou nalezneme v trestním zákoníku, je nahrazena jedním typem sankce, a sice opatřením. Ta se dále vnitřně dělí na výchovná, ochranná a trestní, přičemž trestních lze užít až jako ultima ratio v případě, že zvláštní způsoby řízení a jiná opatření by zřejmě nevedla k dosažení účelu tohoto zákona. Důvodová zpráva k zákonu doslovně odkazuje za restorativní justici, kterou chápe široce jakožto přístup, jehož cílem je poskytnout vyváženou a spravedlivou reakci na provinění mladistvého a ve kterém se stát nezříká spoluodpovědnosti za toto pochybení a při jeho řešení

¹⁸⁶ Důvodová zpráva k ZSVM.

¹⁸⁷ § 1 odst. 1 ZSVM.

¹⁸⁸ ŽATECKÁ, Eva, Milana HRUŠÁKOVÁ. § 3 [Základní zásady]. In: ŽATECKÁ, Eva, Milana HRUŠÁKOVÁ. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. [online]. [cit. 7. 10. 2023]. Dostupné z: Aspi.cz.

¹⁸⁹ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 54.

pamatuje i na další osoby, jež byly tímto činem dotčeny.¹⁹⁰ Řízení musí dle § 3 odst. 7 ZSVM směřovat mimo jiné k tomu, aby poškozenému byla nejen nahrazena škoda způsobená protiprávním činem, ale také aby se mu dostalo přiměřeného zadostiučinění.

Silný odraz restorativní justice lze spatřovat u opatření výchovných, mezi které se řadí dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou. Tato opatření se orientují na zájmy a potřeby mladistvého pachatele a směřují k usměrnění způsobu jeho života.¹⁹¹ Jejich rozličné formy umožňují individualizovat opatření v závislosti na konkrétním pachateli a provinění. Jejich užití společně s ochranným či trestním opatřením posiluje výchovný účinek těchto sankcí a nahrazuje přiměřená omezení a přiměřené povinnosti ukládané v rámci alternativních opatření u dospělých pachatelů.¹⁹² Další výhodou je, že výkon těchto opatření nevede k přetrhání rodinných a sociálních vazeb mladistvého, jelikož při nich nedochází k omezení jeho svobody. Je možné je uložit již v průběhu řízení za předpokladu, že k tomu dá mladistvý souhlas, což alespoň částečně naplňuje restorativní požadavek dobrovolnosti. Náhrada újmy poškozenému je výslovně zmíněna u probačního programu i výchovných povinností, kde soud zpravidla mladistvému uloží povinnost poškozenému nahradit škodu, odčinit nemajetkovou újmu či vydat bezdůvodné obohacení.¹⁹³ Probační programy cílí mimo výchovu mladistvého a náhradu újmy poškozenému také na urovnání vztahů mezi nimi.¹⁹⁴

Zájmy poškozeného jsou reflektovány také u institutu účinné lítosti. Pokud mladistvý spáchal provinění, za které trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí nepřevyšující pět let, trestnost tohoto činu zaniká, pokud mladistvý dobrovolně napravit způsobené následky či se o to pokusil, projevil účinnou snahu po nápravě a čin nezpůsobil trvalé nepříznivé následky pro poškozeného nebo společnost.¹⁹⁵ Stejně tak pro užití institutu upuštění od uložení trestního opatření musí mladistvý svého činu litovat a projevovat účinnou snahu po nápravě. Takové snahy mají zásadní význam pro to, aby si mladistvý osvojil pocit osobní zodpovědnosti za své jednání a vyvaroval se podobných činů v budoucnu. V případech, kdy je zřejmé, že bude na pachatele třeba více výchovně působit, je možné od uložení trestního opatření upustit podmíněně a po zkušební dobu kontrolovat, zda vede řádný život a dodržuje výchovná opatření mu uložená. U mladistvých pachatelů je obzvláště vhodné podle § 14 odst.

¹⁹⁰ Důvodová zpráva k ZSVM.

¹⁹¹ § 15 odst. 4 ZSVM.

¹⁹² ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, s. 374.

¹⁹³ § 17 odst. 3 a § 18 odst. 1 písm. d) a písm. e) ZSVM.

¹⁹⁴ § 17 odst. 1 ZSVM.

¹⁹⁵ § 7 ZSVM.

4 písm. a) ZSVM stanovit nad nimi dohled, protože vlivem nedokončeného vývinu a limitovaných životních zkušeností si ještě nemusí být vědom, jak se s určitými situacemi vypořádat.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže umožňuje uložit mladistvému jedno trestní opatření, které nemá svou dobu mezi tresty ukládanými dospělým pachatelům. Jedná se o peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu, kterého může soud pro mládež využít ve dvou případech. Prvně pokud má důvodně za to, že vzhledem k osobě mladistvého, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu, a k okolnostem daného případu bude účelu peněžitě opatření dosaženo i bez jeho výkonu. Druhou situací je ta, pokud přijme záruku za nápravu mladistvého a důvodně se domnívá, že účelu opatření bude dosaženo i bez jeho výkonu.¹⁹⁶ V takovém případě soud stanoví zkušební dobu, po kterou mladistvý musí vést řádný život, a uloží mu případná výchovná opatření. Nutné dodat, že jak peněžitě opatření, tak peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu lze uložit pouze pachateli, který je výdělečně činný nebo jehož majetkové poměry uložení tohoto opatření umožňují.¹⁹⁷ V případě, že mladistvý pachatel nepřišel ke svému majetku vlastním přičiněním, je třeba zvážit, zda má k tomuto majetku dostatečný vztah na to, aby tato forma postihu byla vhodná a dostatečná.

Cílem restorativní justice je dát věci do pořádku. Je třeba vhodně zareagovat na újmu způsobenou trestným činem a obnovit vztahy, které byly v důsledku tohoto činu narušeny. Újmu restorativní justice chápe v širokém smyslu a řadí mezi ni i narušený pocit bezpečí a spravedlnosti. Pokud poškozenému vznikla i tato nemateriální újma, pak se jako vhodné nástroje jeví ty, které jsou založené na dobrovolném osobním setkání, na kterém poškozený osobně uvidí pachatelovu ochotu napravit újmu, kterou způsobil, a kde se budou moci oba podílet na rozhodování o způsobu, jakým budou věci tzv. dány do pořádku. Uvědomění si nejen trestněprávních ale i faktických důsledků, které poškozený vlivem činu pociťuje, a snaha je napravit jsou nutným předpokladem pro to, aby u pachatele došlo ke skutečnému převzetí osobní odpovědnosti.¹⁹⁸ Osvědčenými nástroji tu mohou být mediační setkání či pro vyšší zapojení komunity pachatele také rodinné kruhy, kde se pachatel s poškozeným za účasti dalších osob sejdou v bezpečném prostředí a kde si mohou vzájemně zodpovědět své otázky a sdělit své pocity.

¹⁹⁶ § 28 ZSVM.

¹⁹⁷ § 27 odst. 1 ZSVM.

¹⁹⁸ SOTOLÁŘ, Alexander, František PÚRY a Pavel ŠÁMAL. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, s. 12.

Rozumový a mravní vývoj dětí a mladistvých je determinován sociálním prostředím, ve kterém se pohybují. Aby byl pozitivně ovlivněn tento vývoj a bylo v budoucnu zamezeno páchání trestné činnosti, ZSVM klade důraz na výchovnou funkci řízení i jednotlivých opatření. Oproti řízení s dospělými pachateli je u mladistvých usilováno o zapojení okolní komunity a zájmových sdružení, což může pachatele pozitivně motivovat k dobrovolnému převzetí odpovědnosti s vidinou toho, že má šanci se znovu začlenit do své komunity a že nebude stigmatizován.

Na závěr této kapitoly přikládám úvahu, zda by nebylo vhodné dále omezovat retributivní funkci trestního práva a naopak akcentovat výchovnou a restorativní funkci také u dospělých pachatelů. I ti mohou mít vlivem prostředí, ve kterém dospívali, silně narušený morální kompas, a potřebovat pomoc zvenčí, aby se ze současného způsobu života dokázali vymanit. Tato dichotomie v účelu trestního řízení a trestání u dospělých a mladistvých pachatelů se může jevit až jako diskriminační. Trestným činem na jednu stranu vzniká narušený stav, který je třeba napravit, na druhou stranu však tento trestný čin může být projevem jiného narušeného stavu, na který dosud nebylo reagováno. V takovém případě i při odstranění následků spáchaného činu je pravděpodobné, že pachatel bude v deviantním chování dále pokračovat, protože nebyly osloveny příčiny, které ho k tomuto činu vedly. Aby se dařilo úspěšně předcházet trestné činnosti, je třeba zvážit, zda by nebylo na místě nazírat na dospělé pachatele obdobnou restorativní optikou, jako na mladistvé.¹⁹⁹

¹⁹⁹ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 55.

5. Projevy restorativní justice v zákoně o probační a mediační službě

Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě vymezuje činnost Probační a mediační služby ČR, která patří mezi nejpodstatnější předpoklady fungování celého systému alternativního řešení trestních věcí.²⁰⁰ PMS je organizační složkou státu, která je nezávislá na orgánech činných v trestním řízení a působí v rámci Ministerstva spravedlnosti ČR. Činnost probační a mediační služby ČR, propojujíc oblasti sociální práce a trestního práva, má vést ke širšímu uplatňování alternativních postupů, předcházení kriminality, snižování recidivy, vedení pachatelů jak k nápravě škod způsobených trestným činem, tak k řádnému životu, hájení potřeb a zájmů obětí a ochraně společnosti před kriminalitou.²⁰¹ Probační a mediační služba, jak již její název napovídá, se skládá ze dvou hlavních činností, a to probace a mediace.

Probačí se podle § 2 odst. 1 PMS rozumí organizace a výkon dohledu nad pachatelem, kontrola výkonu alternativních trestů a opatření, kontrola dodržování omezení a povinností uložených pachateli v rámci některého z trestněprávních institutů a individuální pomoc pachateli a působení na něj tak, aby vedl řádný život a došlo k obnově právních i společenských vztahů narušených trestným činem.²⁰² Současně probace představuje pomocné aktivity ve prospěch pachatelů tak, aby se byli schopni začlenit zpět do společnosti. Probační dohled nad pachatelem je uplatněn u institutů podmíněného upuštění od potrestání s dohledem a podmíněného odsouzení s dohledem.²⁰³ Dále ho může být užito také u trestů domácího vězení a obecně prospěšných prací, podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, ochranného léčení a u nahrazení vazby dohledem.²⁰⁴

U mladistvých se dohled užije u trestních opatření, která odpovídají výše uvedeným druhům trestů užívaným u dospělých pachatelů, některých výchovných opatření, upuštění od uložení trestního opatření, podmíněného upuštění od uložení trestního opatření s dohledem a u nahrazení vazby dohledem.²⁰⁵ Z průzkumu provedeného Institutem pro kriminologii a sociální prevenci vyplývá, že sami probační pracovníci považují za nejdůležitější měřítko efektivity probačního dohledu to, zda jejich vlivem došlo ke změně osobních postojů pachatelů a zda došlo k vyřešení rizik a potřeb pachatele. Až na třetí a čtvrté místo zařadili kritérium

²⁰⁰ SOTOLÁŘ, Alexander, František PÚRY a Pavel ŠÁMAL. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, s. 106.

²⁰¹ KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice*, s. 41.

²⁰² § 2 odst. 1 ZPMS.

²⁰³ § 48 TZ, § 84 a násl. TZ.

²⁰⁴ § 65 TZ, § 88 TZ, § 99 odst. 6 TZ, § 73 TR.

²⁰⁵ TOMÁŠEK, Jan, Simona DIBLÍKOVÁ a Miroslav SCHEINOST. *Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy*, s. 22.

zabránění dalšímu záznamu v Rejstříku trestů a úspěšného osvědčení pachatele ve zkušební době. To potvrzuje, že probace je komplexním nástrojem cílícím na potřeby pachatelů, nikoliv pouze prostředek ochrany společnosti před další trestnou činností.²⁰⁶

Mediací je podle § 2 odst. 2 ZPMS mimosoudní zprostředkování, jehož cílem je smírné a alternativní řešení následků trestného činu mezi poškozeným a pachatelem. Lze ji uskutečnit ve všech fázích trestního řízení, avšak primárně k ní dochází v přípravném řízení a řízení před soudem v souvislosti s uplatněním odklonů podmíněného zastavení trestního stíhání, odstoupení od trestního stíhání a narovnání, případně u dohody o vině a trestu. Mediační dohodu lze využít také jako podklad pro uložení alternativního trestu, kdy soud má vlivem takové dohody k dispozici cenné informace o pachateli i poškozeném a o jejich přístupu k věci.²⁰⁷ Probační úředníci z vlastní iniciativy či na vyžádání orgánů činných v trestním řízení zpracovávají a předkládají zprávy, posudky či jiné podklady pro případy, kde lze věc vyřídit jedním z alternativních způsobů.²⁰⁸ Pokud již bylo proti pachateli zahájeno trestní stíhání, je možné mediaci provést nejen na podnět orgánu činného v trestním řízení (pokyn soudu, státního zástupce či na podnět policejního orgánu), ale také na podnět stran trestního řízení či z vlastní iniciativy probační a mediační služby. V takovém případě je ovšem třeba neprodleně informovat příslušný orgán, který má právo rozhodnout, že se věc k mediaci nepředává a proto nebude prováděna.²⁰⁹

Využití mediace se nelimituje na probíhající trestní řízení. Je možné ji uplatnit také na osoby ve výkonu trestu, přestože jde u nás o zřídka využívaný institut. V rámci evropského projektu Restorative Justice: Strategies for Change byla zpracována výzkumná zpráva, která mimo jiné zjišťovala vztah pracovníků českých věznic k restorativní justici a jejím jednotlivým programům. Respondenti byli na pozicích ředitele věznice, vedoucího oddělení výkonu trestu, vychovatele, psychologa, sociálního pracovníka a speciálního pedagoga.²¹⁰ Respondenti hodnotili přínos dvou typů mediace, a to mediace mezi obětí a odsouzeným pachatelem a mediace mezi odsouzenými pachateli. Mediaci mezi obětí a již odsouzeným pachatelem vykonávajícím trest ve věznici hodnotili pracovníci věznic jako těžce proveditelnou

²⁰⁶ TOMÁŠEK, Jan, Simona DIBLÍKOVÁ a Miroslav SCHEINOST. *Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy*, s. 73.

²⁰⁷ STRÉMY, Tomáš, Lucia KURILOVSKÁ a Miroslava VRÁBLOVÁ. *Restorativní justice*, s. 163.

²⁰⁸ SOTOLÁŘ, Alexander, František PÚRY a Pavel ŠÁMAL. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, s. 106.

²⁰⁹ ROZUM, Jan. *Uplatnění mediace v systému trestní justice II.*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010, s. 102.

²¹⁰ TOMÁŠEK, JAN. *Restorativní justice v českém vězeňství – zkušenosti a názory pracovníků vězeňské služby ČR* [online]. 2021, s. 48. [cit. 10. 9. 2023] Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/06/RJ-v-CESKEM-VEZENSTVI-dotaznikove-setreni.pdf>

a opakovaně zmiňovali pochyby o ochotě poškozených se takového programu zúčastnit. U mediace mezi odsouzenými, které by sloužily jako nástroj k řešení sporů či konfliktů vzniklých uvnitř věznice, respondenti namítali náročnost provedení a uváděli, že by bylo pro provedení takového nástroje nutné upravit zákonné normy.²¹¹ U obou případů byly názory pracovníků rovnoměrně rozloženy mezi póly „velmi přínosný“ a „zcela zbytečný“. Podobné rozložení odpovědí bylo také u programů na zvyšování odpovědnosti pachatele u respondentů, kteří neměli praktickou zkušenost s tímto typem programu. Oproti tomu respondenti, kteří s takovým programem zkušenost měli (30,2 %), hodnotili přínos programu výrazně kladněji. Je proto třeba zvážit, zda by i u mediace ve věznicích nebyl skutečný přínos hodnocen kladněji než ten očekávaný.

Mezi základní principy restorativní justice se řadí náhrada újmy, účast pachatele a poškozeného na procesu rozhodování, sjednání dohody o nápravě následků trestného činu, dobrovolnost a ošetření potřeb obou stran. Mediační činnost směřuje vůči pachateli i poškozenému a klade si za cíl nalézt řešení jejich konfliktu, se kterým budou obě strany souhlasit a které v co nejvyšší míře napraví vzniklou újmu a ošetří i další potřeby, které vlivem trestného činu pachateli i poškozenému vznikly. Mediace je vzhledem k výše uvedenému v současné trestněprávní úpravě nástrojem, který nejlépe naplňuje požadavky restorativní justice. Dialogická rovina mediačního setkání a jeho neverejnost zároveň chrání poškozeného před sekundární viktimizací, ke které může docházet v důsledku veřejného projednávání detailů trestného činu a opakovaného podávání svědecké výpovědi. Na druhou stranu u probace jsou předmětem zájmu primárně zájmy a potřeby pachatele. Spojením nástrojů mediace a probace vzniká ucelený přístup, který zdárně řeší jak následky konkrétního činu a potřeby z něj plynoucí, tak potřeby pachatele, které sice nevznikly v důsledku trestného činu, ale které mohly být jeho příčinou a musí být proto osloveny, aby se dalo obdobných činů do budoucna vyvarovat.

²¹¹ TOMÁŠEK, JAN. *Restorativní justice v českém vězeňství – zkušenosti a názory pracovníků vězeňské služby ČR* [online]. 2021, s. 248. [cit. 10. 9. 2023] Dostupné z: <https://restorativni-justice.cz/wp-content/uploads/2021/06/RJ-v-CESKEM-VEZENSTVI-dotaznikove-setreni.pdf>

6. Projevy restorativní justice v zákoně o obětech trestných činů

Pojem oběti byl do českého trestního práva zaveden v roce 1998 zákonem o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti. Obětí podle něj byla osoba, které vlivem trestného činu vznikla škoda na zdraví, a dále pozůstalý rodič, manžel nebo dítě oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, pokud spolu v době smrti oběti žili v domácnosti či pokud oběť této osobě poskytovala nebo byla povinna poskytovat výživu.²¹² Úprava práv oběti byla roztržena do několika dalších zákonů včetně trestního řádu, občanského soudního řádu a zákona o zvláštní ochraně svědka, avšak výčet těchto práv byl nekompletní a nepřehledný.²¹³ To měl napravit zákon o obětech trestných činů účinný od 1.8.2013, jehož samostatnost usnadňuje adresátům orientaci v materii a zároveň vysílá obětem signál, že s nimi bude zacházeno s opatrností a respektem.²¹⁴ Ten definuje oběť jako fyzickou osobu, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma či na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil.²¹⁵ Za oběť je zároveň třeba považovat každou osobu, která se jí cítí být. Komentář k zákonu tuto zásadu presumpce postavení oběti vykládá tak, že v případě pochybností o tom, zda je osoba obětí trestného činu, jí musí být práva oběti náležející přiznávána, dokud není dokázán opak.²¹⁶

Oběť je nutné odlišit od procesněprávního pojmu osoby poškozeného. Nelze jednoduše říct, že jeden pojem je širší a druhý užší. Poškozeným na jednu stranu může být jak fyzická, tak právnická osoba a stejně tak jím může být i právní nástupce původní poškozené osoby. Na druhou stranu ale nestačí, že se daná osoba své postavení takto subjektivně vnímá.²¹⁷ Trestní řád v §43 odst. 1 přiznává postavení poškozeného taxativně tomu, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma a tomu, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil. Výslovně pak v odst. 2 vylučuje, aby se za poškozeného považoval ten, jehož újma není způsobena zaviněním pachatele nebo není v příčinné souvislosti s trestným činem. Postavení oběti je oproti poškozenému širší v tom, že závisí na subjektivním vnímání dané osoby, na druhou stranu se ale může jednat pouze o osobu fyzickou. Nárok oběti zde nepřechází na právního nástupce, avšak pokud původní oběť trestného činu

²¹² § 2 odst. 1 a 2 zákona č. 45/2013 Sb., zákon o obětech trestných činů.

²¹³ JELÍNEK, Jiří. *Zákon o obětech trestných činů: komentář s judikaturou*. Praha: Leges, 2014, s. 14.

²¹⁴ GŘIVNA, Tomáš. Úvod. In: GŘIVNA, Tomáš, ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Oběti trestných činů*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 10. [online] [cit. 27. 9. 2023] Dostupné z: Beck-online.cz

²¹⁵ § 2 odst. 2 ZOTČ.

²¹⁶ JELÍNEK, Jiří. *Zákon o obětech trestných činů*, s. 42.

²¹⁷ Tamtéž, s. 17.

zemřela, má toto postavení také pozůstalý příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojenec, osvojitel, manžel, registrovaný partner nebo druh, pokud je osobou blízkou.²¹⁸ Tato postavení také přiznávají různý katalog práv. Zatímco postavení poškozeného přiznává subjektu postavení strany trestního řízení s procesními právy a povinnostmi, oběť je subjektem zvláštní péče poskytované státem.²¹⁹

Zákon o obětech trestných činů vnesl do českého práva dvě novinky. První je prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život, v zahraničí známý jako tzv. „victim impact statement“.²²⁰ Oběť ho může učinit jak ústně, tak písemně v kterémkoliv stádiu trestního řízení a klidně i opakovaně.²²¹ Prostřednictvím tohoto prohlášení může realizovat svou potřebu být slyšena a vyjádřit své emoce. Druhou novinkou je zavedení kategorie tzv. zvlášť zranitelných obětí, kterým je poskytována zvýšená ochrana. Tento status mají ty oběti, u kterých je dovozeno zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy. V případě pochybností se zde analogicky jako u oběti uplatní presumpce zvlášť zranitelné oběti.²²² Mezi jejich specifická práva se řadí například zvláštní ohled při výslechu a podání vysvětlení či právo na bezplatnou odbornou pomoc. Zvýšenou ochranou těchto osob může dojít k omezení latentní kriminality, jelikož její příčinou je podle psychologů mnohdy právě strach obětí z necitlivého zacházení orgány činnými v trestním řízení.²²³

Jednotlivými právy přiznávanými všem obětem jsou pak právo na poskytnutí odborné pomoci, na informace, na ochranu před hrozícím nebezpečím, na ochranu soukromí a na peněžitou pomoc.²²⁴ Vzhledem k tématu této práce je třeba vyzdvihnout právo na odbornou pomoc, která by měla mít charakter psychologického a sociálního poradenství, právní pomoci, právní informace či restorativního programu a měly by ji poskytovat subjekty zapsané v registru poskytovatelů.²²⁵ Jedná se o první zmínku restorativních programů v českém trestněprávním předpisu. Podle důvodové zprávy se jimi rozumí jakékoliv programy, které využívají restorativní procesy a usilují o dosažení restorativních výsledků ve formě dohody. Obsahem této dohody může být účast stran v programu zaměřeném na náhradu škody

²¹⁸ , s. 16.

²¹⁹ GRIVNA, Tomáš. Úvod. In: GRIVNA, Tomáš, ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Oběti trestných činů*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 12. [online] [cit. 27. 9. 2023] Dostupné z: Beck-online.cz

²²⁰ § 22 ZOTČ.

²²¹ § 22 ZOTČ a důvodová zpráva k § 22 ZOTČ.

²²² § 3 odst. 1 věta druhá ZOTČ.

²²³ Důvodová zpráva k § 1 ZOTČ.

²²⁴ § 4 až 37 ZOTČ.

²²⁵ § 4 ZOTČ.

a odškodnění nebo veřejně prospěšné práce, jejichž cílem bude uspokojení jak individuálních, tak kolektivních potřeb stran a opětovné začlenění oběti i pachatele do společnosti.²²⁶ P. Šachová k tomuto vytyká zaprvé to, že chápání restorativních programů pouze jakožto nástroje pomoci oběti omezuje jejich restorativní potenciál vůči potřebám pachatele, a zadruhé, že chybí jasná hmotněprávní a procesněprávní provázanost těchto programů s trestním řízením a mediací podle ZPMS.²²⁷

Důvodová zpráva sice uvádí, že jedním z cílů restorativní programů je opětovné začlenění pachatele do společnosti, avšak aby tyto programy nebyly spojovány výlučně s potřebami oběti, bylo by vhodné je začlenit také do dalších trestněprávních předpisů. Pro provázání mediace a restorativních programů by bylo možné v § 2 odst. 2 ZPMS větu první upravit následovně: „*Mediací se pro účely tohoto zákona rozumí mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi podezřelým nebo obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením jakožto jeden z restorativních programů*“. Do § 2 by se pak dalo přidat výkladové ustanovení o restorativním programu, kde v zájmu bezrozporupnosti práva může být užita výše uvedená definice z důvodové zprávy k zákonu o obětech trestných činů. Aby byl výkon i jiných forem restorativních programů zahrnut mezi činnosti Probační a mediační služby, mohl by být § 4 odst. 2 písm. e) ZPMS upraven následovně: „*[Probační a mediační činnost podle odstavce 1 spočívá zejména] v zabezpečování a poskytování probačních, resocializačních a restorativních programů*“.

Probační a mediační služba v rámci projektu „Proč zrovna já? II“ zpracovala z kvalitativních a kvantitativních dat získaných v rámci své činnosti Studii potřeb obětí trestných činů, jejímž cílem je rozšíření stávající úrovně znalostí laiků i profesionálů v oblasti potřeb obětí.²²⁸ Přestože každá osoba reaguje na újmu značně individuálně a jednotlivé potřeby se vzájemně prolínají a proměňují v čase, lze shrnout několik nejčastěji se opakujících. V první řadě jde o potřebu pocitu bezpečí a jistoty, které byly trestným činem narušeny. Pro jeho obnovení je třeba ohleduplného, citlivého a odborného přístupu všech subjektů, se kterými je oběť v kontaktu a které za povinné označuje zákon o obětech. Zákon tuto potřebu reflektuje už

²²⁶ Důvodová zpráva k § 4 ZOTČ.

²²⁷ MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*, s. 56.

²²⁸ KELLNER, Tomáš, Petr HÝL, Marie ŠVADLENOVA, Renata FAMĚROVÁ. *Studie potřeb obětí trestných činů*. [online]. Probační a mediační služba ČR, 2020, s. 2. [cit. 4. 10. 2023] Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/projekty_PZJII_STUDIE_POTREB_OBETI_200820.pdf

v rámci základních zásad, podle kterých jsou povinné subjekty povinny k oběti přistupovat tak, aby nedocházelo k prohlubování újmy způsobené trestných činem či ke vzniku druhotné újmy.²²⁹ Pro zajištění pocitu bezpečí slouží také právo na ochranu oběti před hrozícím nebezpečím prostřednictvím různých druhů opatření, které jsou specifikovány v jiných předpisech, ale jejichž výčet zákonodárce pro komplexnost úpravy přidal i do tohoto zákona.²³⁰ Mezi další potřeby obětí se řadí potřeba informací a orientace v situaci, která je reflektována jejím právem na informace. I při uplatnění tohoto práva musí povinná osoba pro snížení rizika způsobení sekundární viktimizace informace sdělovat srozumitelným způsobem a s ohledem na psychický stav oběti.²³¹

V neposlední řadě je nutné zmínit potřebu spravedlnosti, kterou lze z psychologického hlediska rozdělit na spravedlnost procedurální neboli procesní, která se projevuje férovostí, transparentností a vysokou mírou zapojení oběti, a spravedlnost distribuční, která se odvíjí od rozhodnutí ve věci, včetně konkrétního trestu uloženého pachateli. Velmi zajímavý je fakt, že pro oběti je častěji důležitější procedurální spravedlnost nežli distribuční, což svědčí ve prospěch restorativního přístup oproti tradičnímu retributivnímu.²³² Naplnění této potřeby závisí také na chování pachatele v průběhu řízení. Oběť potřebuje vidět, že pachatel činu lituje a usiluje o nápravu. Vzhledem ke kontradiktorní povaze trestního řízení k tomuto však tolik nedochází a pachatelé naopak vinu popírají a vyvíňují se, případně mohou i odpovědnost za trestný čin přenášet na oběť.²³³ Naopak v restorativní justici je nutným předpokladem to, že pachatel svou vinu nepopírá. Podmínka dobrovolnosti jak na straně pachatele, tak oběti zajišťuje, že nedojde k prohloubení újmy u těch osob, které se necítí na vzájemné setkání a sjednávání dohody připraveny.

Z pohledu restorativní justice tento zákon nejlépe naplňuje princip oslovení potřeb oběti. V souvislosti s trestním řízením jí poskytuje ochranu před další újmou a zároveň jí dává možnost získávat informace týkající se daného trestného činu a dostat odbornou pomoc.

²²⁹ § 3 ZOTČ.

²³⁰ K GRIVNA, Tomáš. § 14 [Právo na ochranu před hrozícím nebezpečím]. In: GRIVNA, Tomáš, ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Oběti trestných činů*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020, s. 93. [online] [cit. 27. 9. 2023] Dostupné z: Beck-online.cz

²³¹ § 13 odst. 1 ZOTČ.

²³² KELLNER, Tomáš, Petr HÝL, Marie ŠVADLENOVÁ, Renata FAMĚROVÁ. *Studie potřeb obětí trestných činů*. [online]. Probační a mediační služba ČR, 2020, s. 16. [cit. 4. 10. 2023] Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/projekty_PZJII_STUDIE_POTREB_OBETI_200820.pdf

²³³ Tamtéž, s. 18.

Učiněním prohlášení o dopadu trestného činu na její život může dojít k uspokojení potřeby být vyslyšena. Pozitivně hodnotím také komplexnost a stručnost zákona, díky které se v něm mohou oběti lépe orientovat. Otázkou je, zda praxe odráží ustanovení tohoto zákona a do jaké míry.

Z průzkumu Institutu pro Kriminologii a sociální prevenci týkajícího se úrovně péče o oběti vyplynulo, že se naráží na několik problémů. V první řadě jde o nepřipravenost jednotlivých povinných osob na aplikaci zákona o obětech. Tento problém je nejpálčivější u policie, která se s obětí ve většině případů setká jako první. Policisté v této oblasti nejsou dostatečně proškoleni a chybí jim tzv. soft skills pro jednání s oběťmi. Poučení oběti je často formalizované, nepřehledné a je oběti sdělováno v době, kdy omezeně zvládne obsah tohoto poučení vnímat.²³⁴

Stojí proto za zvážení, zda by nemohlo být toto poučení oběti poskytnuto v přehledné písemné formě, díky kterému by i osoba, která se v právních předpisech absolutně neorientuje, zvládla pochopit rozsah svých práv. Součástí takové příručky by pak mohla být část věnovaná spolupráci s Probační a mediační službou a mediaci včetně konkrétního postupu, jak se na ně obrátit. Dalším důležitým nedostatkem je podle této studie totiž neinformovanost obyvatel o tom, kdo vůbec je oběť, jaká má práva a kde může získat pomoc.²³⁵

Restorativní principy náhrady materiální újmy, obnovy narušených vztahů mezi pachatelem a obětí a přijetí společného rozhodnutí v tomto zákoně dominantní nejsou, avšak jelikož smyslem tohoto zákona je chránit oběť, nelze to od něj ani očekávat.

²³⁴ ROUBALOVÁ, Michaela. *Oběti kriminality*, s. 54.

²³⁵ Tamtéž., s. 55.

Závěr

Tato práce se zaměřila na analýzu projevů restorativní justice v českém právním prostředí v rámci trestního práva hmotného i procesního. V rámci první kapitoly byl představen koncept restorativní justice. Vzhledem k obsáhlosti tohoto pojmu a jeho rozličnému chápání i mezi jeho představiteli byly kromě definic nastíněny také tři základní koncepce, ze kterých jednotliví autoři při formulování definic vycházejí. Následně byly popsány dva základní nástroje, prostřednictvím kterých dochází k naplňování restorativních hodnot a principů. S ohledem na specifické pojetí účelu trestu a trestního řízení v restorativní justici byla věnována značná pozornost i samotné definici trestu a jeho účelu. Kapitola byla uzavřena charakteristikou retributivní justice a jejím vztahem k justici restorativní.

Druhá kapitola se zaměřila na restorativní instituty v rámci českého trestního práva hmotného. Na úvod byl zmapován historický vývoj restorativní justice v České republice a jako hlavní restorativní instituty byly identifikovány alternativní tresty a alternativy k potrestání. První podkapitola se věnovala nepodmíněnému trestu odnětí svobody a uváděla způsoby, jak lze zajistit jeho restorativnost. Další podkapitoly se pak věnovaly jednotlivým alternativním trestům, které lze uložit místo nepodmíněného trestu odnětí svobody, a alternativám k potrestání. Principy nápravy újmy a ohledu na potřeby pachatele byly nejvíce zohledněny u alternativ k potrestání, pro jejichž užití je obligatorní podmínkou účinná snaha po nápravě a projev lítosti nad spácháním přečinu. Princip dobrovolnosti byl shledán nejvýraznější u trestu domácího vězení, k jehož uložení je nutný výslovný souhlas pachatele. Byl zohledněn také u trestu obecně prospěšných prací, před jehož uložení musí být zjištěno stanovisko pachatele k tomuto trestu, a u alternativ k potrestání, kde lze dobrovolnost vyvodit z pachatelovy snahy po nápravě a projevu lítosti. Potřeby pachatele byly zohledněny u všech alternativních trestů a alternativ k potrestání už jen tím, že pachatele nevytrhávají z jeho přirozeného prostředí a nedojde k přetrhání jeho rodinných a jiných sociálních vazeb. Pro zvýšení výchovného účinku těchto institutů bylo doporučeno ukládat pachateli současně přiměřené povinnosti a přiměřená omezení či stanovit dohled či obojí.

Ve třetí kapitole byly zkoumány projevy restorativní justice v rámci českého trestního práva procesního, konkrétně procesní alternativní opatření trestní příkaz, dohoda o vině a trestu a odklony v užším smyslu. Instituty trestní příkaz a dohoda o vině a trestu byly do výkladu zahrnuty primárně proto, aby byl poskytnut ucelený rozbor všech procesních alternativních opatření. U trestního příkazu, jehož jediným účelem je zrychlení trestního řízení, však nebyly

nalezeny žádné restorativní prvky a nelze jej proto označovat za projev restorativní justice. Naopak institut dohody o vině a trestu, přestože také slouží ke zkrácení a zefektivnění trestního řízení, v omezené míře odrážely jak princip dobrovolnosti, tak princip náhrady škody, přijetí společného rozhodnutí i oslovení potřeb oběti a pachatele. Těžištěm této kapitoly byl rozbor odklonů podmíněného zastavení trestního stíhání, podmíněného odložení podání návrhu na potrestání a narovnání. Jednalo se o instituty, které ze všech hmotněprávních a procesněprávních opatření nejlépe naplňovaly požadavky restorativní justice. Byl u nich nalezen jak prvek dobrovolnosti, tak náhrady újmy, přijetí společného rozhodnutí i oslovení potřeb oběti a pachatele. Podmíněné zastavení trestního stíhání a podmíněné odložení podání návrhu na potrestání bylo pozitivně hodnoceno primárně v případě, že uplatnění tohoto institutu předchází dohoda mezi pachatelem a poškozeným o způsobu náhrady újmy. U narovnání byl oceněn primárně požadavek dohody mezi pachatelem a poškozeným, k jejímuž sjednání dochází primárně v rámci mediace, která je jedním z nástrojů restorativní justice. De lege ferenda bylo doporučeno vypustit podmínku opatřování jejich souhlasu prostřednictvím osobního výslechu. Dále bylo navrženo, aby dohoda mezi pachatelem a poškozeným v případě neschválení narovnání byla brána v potaz také v případě vyslovení viny při stanovování trestu. Samostatná podkapitola byla věnována návrhům de lege ferenda, které by napomohly častějšímu uplatňování těchto tří institutů, které byly v rámci této práce vyhodnoceny jako nejrestorativnější v rámci všech rozebíraných institutů. Primárním návrhem bylo zavedení obligatorního poučení pachatele a poškozeného o možnosti spolupráce s PMS za účelem provedení mediace.

Kapitoly čtvrtá až šestá analyzovala projevy restorativní justice v rámci vybraných vedlejších trestních zákonů. Čtvrtá kapitola popisovala odlišnosti zákona o soudnictví ve věcech mládeže oproti úpravě platné pro dospělé pachatele, zejména účel opatření ukládaných mládeži, specifika výchovných opatření, institut účinné lítosti, peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu a účel samotného trestního řízení. Z analýzy účelu a konkrétních institutů tohoto zákona vyplynulo, že v porovnání s trestním zákoníkem a trestním řádem naplňuje restorativní principy výrazně lépe. Pátá kapitola o zákoně o probační a mediační službě se soustředila na dvě hlavní činnosti PMS, probaci a mediaci, a hodnotila jejich přínosy v trestním řízení. Užitím obou těchto nástrojů v rámci jednoho řízení by dle autorky došlo ke komplexnímu oslovení potřeb pachatele i oběti. Závěrečná kapitola o zákoně o obětech trestných činů nejprve charakterizovala postavení oběti a její základní potřeby

a následně analyzovala, jak jednotlivá ustanovení tohoto zákona přispívají k naplňování těchto potřeb.

Z uvedeného rozboru je zjevné, že v rámci české trestního práva existuje vícero institutů, které lze alespoň částečně považovat za restorativní. Důležitou součástí této práce sice byly úvahy nad možnými změnami de lege ferenda, které by napomohly zvýšení restorativnosti těchto institutů, důležitějším krokem se však v současnosti jeví dosáhnout jejich pravidelného užívání. Zásadní pro dosažení tohoto cíle bude zvýšit informovanost občanů o možnostech uplatňování restorativních institutů a současně zajistit vyšší provázanost a spolupráci orgánů činných v trestním řízení s Probační a mediační službou.

Seznam zkratek

ČR	Česká republika
PMS	Probační a mediační služba ČR
TŘ	Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
TZ	Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
ZOTČ	Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů
ZPMS	Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě
ZSVM	Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů

Seznam použitých zdrojů

Seznam použité literatury

- BRAITHWAITE, John. Principles of Restorative Justice. In: *Restorative justice and criminal justice: competing or reconcilable paradigms?* Oxford ; Portland, Or: Hart, 2003, s. 1–22. Studies in penal theory and penal ethics. ISBN 978-1-84113-273-0.
- DRÁPAL, Jakub, Václav JIŘIČKA a Tereza RASZKOVÁ, eds. *České vězeňství*. Vydání první. vyd. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s, 2021. ISBN 978-80-7676-066-0.
- GŘIVNA, Tomáš, Miroslav SCHEINOST a Ivana ZOUBKOVÁ. *Kriminologie*. 5., aktualizované vydání. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 978-80-7598-554-5.
- GŘIVNA, Tomáš, ŠÁMAL, Pavel, VÁLKOVÁ, Helena a kol. *Oběti trestných činů*. 2. vydání. Praha: C. H. Beck, 2020. ISBN 978-80-7400-793-4.
- JELÍNEK, Jiří. *Kriminologie*. Vydání první. vyd. Praha: Leges, 2021. ISBN 978-80-7502-499-2.
- JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část*. 8. aktualizované vydání. vyd. Praha: Leges, 2022. ISBN 978-80-7502-576-0.
- JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo procesní*. 5. aktualizované a doplněné vydání. vyd. Praha: Leges, 2018. ISBN 978-80-7502-278-3.
- JELÍNEK, JIŘÍ. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*. 9. vydání. vyd. Nakladatelství Leges, 2022. ISBN 978-80-7502-637-8.
- JELÍNEK, Jiří. *Zákon o obětech trestných činů: komentář s judikaturou*. 2., doplněné a rozšířené vydání. vyd. Praha: Leges, 2014. Edice Komentátor. ISBN 978-80-7502-016-1.
- JOHNSTONE, Gerry a Daniel W. VAN NESS, eds. *Handbook of restorative justice*. London New York: Routledge, 2011. ISBN 978-1-84392-150-9.
- KARABEC, Zdeněk. *Restorativní justice: sborník příspěvků a dokumentů*. Vyd. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. ISBN 978-80-7338-021-2.
- KRATOCHVÍL, Vladimír, ed. *Trestní právo hmotné: obecná část*. 2. vyd. vyd. Praha: Beck, 2012. Právnické učebnice 97. ISBN 978-80-7179-082-2.
- MASOPUST ŠACHOVÁ, Petra. *Restorativní přístupy při řešení trestné činnosti*. Vydání první. vyd. Praha: C.H. Beck, 2019. ISBN 978-80-7400-756-9.
- NOVOTNÝ, Oto a Josef ZAPLETAL. *Kriminologie*. 2., přepracov. vyd. vyd. Praha: ASPI Publ, 2004. ISBN 978-80-7357-026-2.

- ROUBALOVÁ, Michaela. *Oběti kriminality: poznatky z viktimizační studie*. Vydání: první. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019. ISBN 978-80-7338-174-5.
- ROZUM, Jan. *Uplatnění mediace v systému trestní justice II.* Vyd. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2010. ISBN 978-80-7338-097-7.
- ROZUM, Jan et al. *Efektivita trestní politiky z pohledu recidivy*. Vydání: první. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016. ISBN 978-80-7338-164-6.
- SOTOLÁŘ, Alexander, František PÚRY a Pavel ŠÁMAL. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vyd. vyd. Praha: Beck, 2000. Beckovy příručky pro právní praxi. ISBN 978-80-7179-350-2.
- STRÉMY, Tomáš, Lucia KURILOVSKÁ a Miroslava VRÁBLOVÁ. *Restorativna justícia*. Praha: Leges, 2015. Teoretik. ISBN 978-80-7502-075-8.
- ŠÁMAL, Pavel. *Trestní řád: komentář*. Praha: Beck, 20. Velké komentáře. ISBN 978-80-7400-465-0.
- ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník. 2. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2012. ISBN 978-80-7400-428-5. [online] Dostupné z: Beck-online.cz
- ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník. 3. vydání*. Praha: C. H. Beck, 2023. ISBN 978-80-7400-893-1. [online]. Dostupné z: Beck-online.cz
- ŠÁMAL, Pavel, Jan MUSIL a Josef KUČHTA. *Trestní právo procesní. 4. přepracované vydání*. vyd. Praha: C.H. Beck, 2013. Academia iuris 1. ISBN 978-80-7400-496-4.
- ŠČERBA, Filip. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 2. vydání*. vyd. Praha: Leges, 2014. Teoretik. ISBN 978-80-87576-93-9.
- ŠČERBA, Filip, ed. *Dohoda o vině a trestu: a další prostředky racionalizace trestní justice*. 1. vyd. vyd. Praha: Leges, 2012. Edice praktik. ISBN 978-80-87576-30-4.
- ŠČERBA, Filip a kol. *Trestní zákoník. 1. vydání (2. aktualizace)*. Praha: C. H. Beck, 2022. ISBN 978-80-7400-807-8. [online] Dostupné z: Beck-online.cz
- ŠTERN, Pavel, Lenka OUŘEDNÍČKOVÁ a Dagmar DOUBRAVOVÁ. *Probace a mediace: možnosti řešení trestných činů*. Vyd. 1. vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-757-2.
- TOMÁŠEK, JAN. *Restorativní justice v českém vězeňství – zkušenosti a názory pracovníků vězeňské služby ČR* [online]. 2021. Dostupné z: <https://restorativni->

justice.cz/wp-content/uploads/2021/06/RJ-v-CESKEM-VEZENSTVI-dotaznikove-setreni.pdf

- TOMÁŠEK, Jan. *Rodinné skupinové konference*. Vydání: první. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2019. ISBN 978-80-7338-177-6.
- TOMÁŠEK, Jan, Simona DIBLÍKOVÁ a Miroslav SCHEINOST. *Probace jako efektivní nástroj snižování recidivy*. Vydání: první. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2016. ISBN 978-80-7338-163-9.
- UNITED NATIONS OFFICE ON DRUGS AND CRIME. *Handbook on Restorative Justice Programmes, Second Edition*. Vienna: United Nations, 2020.
- VÁLKOVÁ, Helena. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 3. vydání. vyd. Praha: C.H. Beck, 2019. Beckovy mezioborové učebnice. ISBN 978-80-7400-732-3.
- VAN NESS, Daniel W. *An Overview of restorative justice around the world*. Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice, 2005.
- ZEHR, Howard. *Changing Lenses: Restorative Justice for Our Times*. Scottsdale: MennoMedia, 2015. ISBN 978-0-8361-4754-4.
- ZEHR, Howard. *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2003. ISBN 978-80-902998-1-8.
- ZEMAN, Petr. *Veřejnost a trestní politika*. Vyd. 1. vyd. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. ISBN 978-80-7338-113-4.
- ŽATECKÁ, Eva, Milana HRUŠÁKOVÁ. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže: Komentář*. Praha: Wolters Kluwer, 2015. ISBN 978-80-7478-848-2. [online]. Dostupné z: Aspi.cz

Seznam použitých internetových zdrojů

- České soudnictví 2022: Výroční statistická zpráva. *Ministerstvo spravedlnosti ČR*. [online]. Dostupné z: https://www.justice.cz/documents/2509270/0/Ceske_soudnictvi_2022_verze_k_publicaci.pdf/510f7a37-4987-4fe7-9a2a-3a710cd9f406
- DRÁPAL, Jakub. *Proč měřit recidivu nebinárně? Česká kriminologie. 2017, č. 2, s. 0-11*. [online]. Dostupné z: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=587684>
- DUŠEK, L. *Stále a znova od nuly. Náramky pro domácí vězně mohly ušetřit stovky milionů ročně a snížit kriminalitu*. In: *Lidovky* [online]. 26. 12. 2021 [cit. 3.10.2023]. Dostupné z: <https://www.lidovky.cz/nazory/stale-a-znova-od-nuly-naramky-pro>

domaci-vezne-mohly-usetrit-stovky-milionu-rocne-a-snizit-kriminali.A211225_191810_In_nazory_tmr

- KELLNER, Tomáš, Petr HÝL, Marie ŠVADLENOVÁ, Renata FAMĚROVÁ. *Studie potřeb obětí trestných činů*. Probační a mediační služba ČR, 2020. [online]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/wp-content/uploads/2021/08/projekty_PZJII_STUDIE_POTREB_OBETI_200820.pdf
- Klement, C. Comparing the effects of community service and imprisonment on reconviction: results from a quasi-experimental Danish study. *J Exp Criminol* [online]. 2015. [cit. 2.10.2023]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11292-015-9231-1>
- *Probační a mediační služba uzavřela smlouvu na dodávku elektronického monitorovacího systému pro trestní justici II*. [online]. Dostupné z: <https://www.pmscr.cz/probacni-a-mediacni-sluzba-uzavrela-smlouvu-na-dodavku-elektronickeho-monitorovaciho-systemu-pro-trestni-justici-ii/>
- *Probační služba potřebuje až 170 lidí navíc, ministerstvo chce personální analýzu úřadu*. [online]. 12. 3. 2016 Dostupné z: <https://www.ceska-justice.cz/2016/03/probacni-sluzba-potrebuje-az-170-lidi-navic-ministerstvo-chce-personalni-analyzu-uradu/>
- ROSSNER, Meredith. Healing Victims and Offenders and Reducing Crime: A Critical Assessment of Restorative Justice Practice and Theory. *Sociology compass*. [2008, 2(6), ISSN 1751-9020. [online]. Dostupné z: <https://compass-onlinelibrary-wiley-com.ezproxy.is.cuni.cz/doi/full/10.1111/j.1751-9020.2008.00170.x>
- SENETOVÁ, Nikola. *Podmíněné zastavení trestního stíhání v případě, že si pachatel ničeho nepamatuje*. In: epravo.cz [online]. Dostupné z: <https://www.epravo.cz/top/clanky/podminene-zastaveni-trestniho-stihani-v-pripade-ze-si-pachatel-niceho-nepamatuje-109798.html>
- *Státní zastupitelství v roce 2022*. Nejvyšší státní zastupitelství. [online]. Dostupné z: https://verejnazaloba.cz/wp-content/uploads/2023/06/Zprava-o-činnosti-2022_stručné-shrnutí%AD.pdf
- TIBITANZLOVÁ, A. *Pojem „odklon v trestním řízení“ aneb skutečně je možné za formu odklonu v trestním řízení považovat i trestní příkaz a dohodu o vině a trestu?* In: advokatnidenik.cz [online]. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2018/10/18/pojem-odklon-v-trestnim-rizeni-aneb-skutecne-je-mozne-za-formu-odklonu-v-trestnim-rizeni-povazovat-i-trestni-prikaz-a-dohodu-o-vine-a-trestu/>

- *Zpráva o činnosti státního zastupitelství za rok 2022*. Nejvyšší státní zastupitelství. [online]. Dostupné z: <https://verejnazaloba.cz/wp-content/uploads/2023/06/Tabulkováčást-I.pdf>

Seznam použitých právních předpisů

- Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.
- Vyhláška 456/2009 Sb., o kontrole výkonu trestu domácího vězení.
- Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.
- Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).
- Zákon č. 209/2009 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti.
- Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).
- Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.
- Zákon č. 59/2017 Sb., o použití peněžních prostředků z majetkových trestních sankcí uložených v trestním řízení a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Seznam ostatních zdrojů

- Doporučení Rady Evropy CM Rec (2018) 8 o restorativní justici v trestních věcech.
- Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy č. R (99) 19 ohledně mediace v trestních věcech ze dne 15. září 1999.
- Důvodová zpráva k 218/2003 Sb.
- Důvodová zpráva k zákonu č. 40/2009 Sb.
- Důvodová zpráva k 45/2013 Sb.
- NEZKUSIL, Jiří. Odklon v trestním řízení. *Karlovarská právní revue*. 2005, č. 2, s. 33.
- ŠČERBA, Filip. Změny trestního zákoníku provedené novelou č. 333/2020 Sb. a jejich důsledky. *Trestněprávní revue*. 2020, č. 4, s. 188.
- Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28. 08. 2014 sp. zn. 6 Tdo 992/2014.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá problematikou restorativní justice v kontextu českého trestního práva. Pozornost je zaměřena nejprve na samotný koncept restorativní justice a následně na její projevy v českém trestním právu hmotném i procesním. Cílem této práce je poskytnout komplexní rozbor těchto projevů a zároveň předložit možné návrhy de lege ferenda o tom, jakými konkrétními způsoby by bylo možné dosáhnout vyšší restorativnosti českého trestněprávního systému.

Těžištěm této práce je analýza jednotlivých trestněprávních institutů s restorativním potenciálem a zkoumá, jak naplňují jednotlivé restorativní principy, kterými jsou náprava újmy, dobrovolnost, přijetí společného rozhodnutí a oslovení potřeb oběti i pachatele. Autorka čerpá zejména z právních předpisů, komentářů, domácí a zahraniční odborné literatury, vědeckých studií a statistických údajů.

Diplomová práce je strukturována do šesti kapitol. První kapitola se zabývá samotným pojmem restorativní justice, jejími základními hodnotami a principy, a zároveň definuje klíčové pojmy trest, účel trestu a retributivní justice. Následující kapitola se zaměřuje na projevy restorativní justice v trestním právu hmotném, zejména rozebírá jednotlivé alternativní tresty a alternativy k potrestání.

Ve třetí kapitole jsou rozebírány projevy restorativní justice v českém trestním právu procesním, zejména jsou analyzovány odklony podmíněného zastavení trestního stíhání, podmíněné odložení podání návrhu na potrestání a narovnání. Čtvrtá kapitola popisuje restorativní prvky v zákoně o soudnictví ve věcech mladistvých a zkoumá jeho specifika v porovnání s právní úpravou pro dospělé pachatele. Pátá kapitola se zabývá zákonem o probační a mediační službě, konkrétně činností mediace a probace a jejich vztahu ke konceptu restorativní justice. Poslední kapitola se zabývá restorativností zákona o obětech trestných činů.

Klíčová slova: restorativní justice, restorativnost českého trestního práva, retributivní justice

Abstract

This diploma thesis focuses on the concept of restorative justice within the framework of Czech criminal law. It initially centres on the concept of restorative justice itself and subsequently explores its manifestations within both substantive and procedural Czech criminal law. This diploma thesis aims to provide a comprehensive overview of the state of restorative justice within Czech criminal law and offer insights into potential future developments and improvements to the Czech criminal justice system to foster a more restorative approach to justice.

The thesis analyses and evaluates Czech criminal law elements with restorative potential and examines how they adhere to restorative principles of restoration, voluntarism, participation, reconciliation and reintegration. The author draws mainly from legal regulations, commentaries, domestic and international scholarly literature, scientific studies, and statistical data.

The thesis is structured into six chapters. The first chapter delves into the core concept of restorative justice, its fundamental values and principles, while also defining key terms such as punishment, the purpose of punishment, and retributive justice. The next chapter examines the manifestations of restorative justice in substantive criminal law, with a focus on alternative penalties and punitive alternatives.

The third chapter discusses the manifestations of restorative justice in Czech procedural criminal law, particularly analysing deviations such as conditional discontinuance of criminal prosecution, conditional postponement of filing a proposal for punishment, and settlement. The fourth chapter describes restorative elements within the Juvenile Justice Act, examining its specifics compared to the legal framework for adult offenders. The fifth chapter explores the Probation and Mediation Service Act with a focus on mediation and probation and their relevance to the concept of restorative justice. The final chapter evaluates the restorative aspects of the Act on Victims of Crime.

Klíčová slova: restorative justice, restorativeness of Czech criminal law, retributive justice